

Tartu Ülikool
Semiootika osakond

Tuuli Raudla

Vico ja Lotman: poeetiline tähendusloome ja
esmane modelleerimine

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kalevi Kull

Tartu
2007

SISUKORD

Sissejuhatus.....	2
Käsitlused arhailisest mõtlemisest.....	5
Giambattista Vico ja semiootika.....	6
1. Poeetilise tähendusloome elemendid.....	10
1.1. Lotmani mõisted mälu ja tekst seoses Vico mõistekolmikuga <i>fantasia, ingegno, memoria</i>	11
1.1.1. Tekstuaalsus.....	12
1.1.2. Mälu	15
1.2. Metafoorne samastamine kui kujutluslike universaalide loomise alus.....	17
2. Poeetiline loogika kui primaarse modelleeriva süsteemi süvastruktuur.....	24
2.1 Modelleerivate süsteemide teooria	24
2.2 Poeetiline modelleerimine	27
2.3.1 Poeetiline modelleeriv tegevus	28
2.3.2. Mudelite ikoonilisus.....	31
2.3.3 Kakskeelsus.....	34
Kokkuvõte.....	40
Kasutatud kirjandus	42
<i>Summary</i>	46

“We find not Occam’s razor, but Vico’s magnet.”

Donald Phillip Verene

SISSEJUHATUS

Probleemipüstitus

Töö lähtetekstiks on Giambattista Vico teos *“La Scienza Nuova”*¹, mis käsitleb arhailist maailmapilti. On põhjust arvata, et arhailised inimesed organiseerisid oma maailma põhimõtteliselt teisiti, kui see on omane kaasaegse teadvuse kandjaile. Käesolev töö lähtub Vicole tuginedes eeldusest, et arhailine teadvus oli poeetiline. See poeetilisus on kaasaegses teadvuses säilinud ning tõenäoliselt mängib suuremat rolli, kui senised uurimused on suutnud kindlaks teha – seda eriti tähendusloomeprotsessis.

Töö eesmärgiks on leida konkreetsed kokkulangevusi Giambattista Vico ja Juri Lotmani tähendusloometeooriate vahel ja nende sünteesist lähtuvalt tuua välja arhailise tähendusloome eripära. Nimetatud kahe autori teooriate kõrvutamise aluseks on Vico ja Lotmani lähenemisviisi üldine sarnasus kultuuri kirjeldamisel².

Uurimus lähtub ühelt poolt Vico mõistestikust arhailise teadvuse kohta, teiselt poolt teksti ja mälu mõistest ning modelleerivate süsteemide teooriast Lotmani käsitluses. Vico tekste vaadeldakse koos hilisemate – peamiselt Donald Philippe Verene’i ja Marcel Danesi arendustega.

Töö osad

Töö koosneb kahest peatükist. Esimene neist käsitleb süvitsi Vico ja Lotmani tähendusloomemudelitega seotud mõisteid. Eesmärgiks on kahe traditsiooni

---

¹ Nimetatakse antud töös ka “Uus teadus”

² Danesi 2000 “A note on Vico and Lotman”.

komplementaarsuse välja toomine. Teine peatükk lähtub Tartu-Moskva koolkonna mõistest modelleeriv süsteem. Uuritakse Vico mõistestiku haakumist modelleerivate süsteemide teooriasse ja arhailist teadvust iseloomustava modelleerimise eripära.

Põhilised tekstid

Giambattista Vico teooriate käsitlemisel on aluseks tema “*La Scienza Nuova*” kolmandal ja lõplikul 1744. aasta väljaandel põhinev 2004. aasta ümbertrükk. Võrdluseks kasutatakse ka sama teose Thomas G. Bergini ja Max Fische 1984. aasta tõlget inglise keelde: “The New Science”. Sekundaarsetest tekstidest on tähtsaimad Donald P. Verene'i “Vico's Science of Imagination” ja Marcel Danesi “Vico, Metaphor, and the Origin of Language”.

Juri Lotmani tekstidest on olulised artiklid “Kunst modelleerivate süsteemide seas” ning teksti tähendusloomelisi omadusi käsitlevad peatükid teosest “Universe of the Mind”. Arhailist mõtlemist puudutavates küsimustes on olulisimaks allikaks Juri Lotmani ja Boriss Uspenski artikkel “Müüt-nimi-kultuur”.

Metodoloogiline märkus

Käesoleva töö teema tingib mitmete väga laialt kasutatavate mõistete – nagu müüt, kujutlusvõime, poeetilisus, mälu jne – kasutamise. Seetõttu on vajalik märkida, et autor lähtub mõistete käsitlemisel kitsalt selle uurimuse diskursusest. Vico ja osalt ka Lotmani terminite tähendus erineb olulisel määral nende tavakasutusest ja seetõttu ei peeta vajalikuks antud töös nende käsitlemist mingite teiste traditsioonide kontekstis.

Käsitlused arhailisest mõtlemisest

Käesoleva töö uurimisobjektiks on arhailine mõtlemine, Danesi sõnatüüp: “esmane mõistus, millel oleks keele genereerimise võime. Selle mõistuse essentsiaalne tunnus on kujutlusvõime. See oli seega mõistus, mis tegi oma tööd kehalise kogemuse, mitte analüüsi ja deduktsiooni alusel” (1993: 52).³

Algse metafoorilise mõtlemise uurimine on oluline, sest mõistuse metafooriline tööpõhimõte on universaalne ja ei iseloomusta kitsalt ühte kultuuritüüpi (Haskell 2000: 354; Lotman 2001: 37; Verene 1991: 77; Vico 2004: 287 vrd Vico 1984: 409). Seda enam, et puhaste kultuuritüüpide eristamine on tinglik ja reaalne kultuur on alati heterogeense teadvuse produkt (Lotman, Uspenski 1999: 209). Antud töö käsitleb küll poeetilist mõtlemist kui iseseisvat ja omalaadset teadvustüüpi, kuid ei eelda selle reaalsel esinemisel puhtal kujul.

Küsimus sellest, kuidas tekib esmane teadmine, on üks neid, millele ükski teadusharu ei ole suutnud ammendavat vastust leida⁴. Kognitsiooni uurimine on teinud edusamme pigem nende protsesside kirjeldamisel, mis võimaldavad inimesel loogiliselt mõelda, kuid pole suutnud seletada mõtlemise/algse teadmise tekkemehhanismi. Alates Aristotelesest on mõtlemise põhimehhanismiks peetud võimet luua sarnasuse põhjal assotsiatsioone ja neist lähtuvalt abstraktseid kontsepte⁵. Kuidas ilmusid aga esimesed kujundid, mida ei olnud millegagi analoogia põhjal kõrvutada ja mis seega ei saanud olla loodud loogiliste konstruktsioonide abil? Esmase mõtlemise uurimisel võeti 20. sajandil kasutusele mõiste "metsik mõtlemine"⁶. Claude Lévi-Strauss loob oma teoses “Metsik mõtlemine” (2001 [1962]) kirjelduse kaasaegsest deskriptiivsest teadvusest põhimõtteliselt erineva

---

³ “...primordial mind that would have had the capacity to generate language. The essential feature of this mind is imagination. It was therefore a mind that did its work on the basis of bodily experience, not analysis and deduction.”

⁴ Haskell 2000: 338.

⁵ Assotsianism - Haskell 2000: 341.

⁶ Küsimus "metsikust mõtlemisest", mis kaasaegsest teadvusest põhimõtteliselt erineb, tõstatati algselt Lucien Lévi-Bruhli poolt (Harkin 1998: 365).

toimimisega teadvustüübist. Taolise esmase või primitiivse mõistuse esimeseks käsitlejaks võib aga pidada Giambattista Vicot, kes kirjeldas seda kui poetilisel loogikal põhinevat mõtlemist. Vico käsitlus poetilisest teadmisesest on põhimõtteliselt esimene tõsine müüdifilosoofia (Meletinski 1998: 6).

Tartu-Moskva koolkonna teadlastest oli Vico "Uue teadusega" põhjalikult tuttav Eleazar Meletinski (1998), Lotmani kokkupuutest Vico tööga aga andmed puuduvad. Vico käsitlus, esimene omataoliste hulgas, haakub oluliselt Lotmani arusaamaga müüdist kui teadvustüübist. Mõlemad autorid lähtuvad põhimõttest, et kultuuri struktuuri kirjeldamise abil on võimalik teha järeldusi teadvuse struktuuri kohta. Vico seab inimsemioosi tekke keskmesse kujutlusvõime, Lotman väidab, et "alguses oli semiootiline eksperiment" (2005: 162).

Antud töö vaatleb neid kahte kirjeldust algsest teadmisesest ja tähendusloomest kui osaliselt kattuvaid ja komplementaarseid - vastastikmõjus uut teadmist loovaid.

Giambattista Vico ja semiootika

Vico käsitlus teadmisesest on orienteeritud ajaloo lahtiseletamisele - Vico püüab mõista teadvust selleks, et rekonstrueerida ajalugu, leida selle seaduspära. "Uue teaduse" neljas ja viies osa on pühendatud ajaloo, rahvaste ajas kulgemise seaduste kirjeldamisele. Inimteadvuse toimimist puudutav "Uus teaduses" paigutub hajusalt, kuid kogu teos on kantud Vico erilisest teadmisekäsitlusest. *Scienza*⁷ tähistab tema jaoks teadust kui maailma loomist - iga teadusharu taasloob maailma enda jaoks teatud seaduspärade formuleerimise abil (Vico 2004: 245vrd Vico 1984: 349).

Vico arvates on igasuguse teaduse aluseks "metafüüsika, mis ei otsi endale tõestust mitte välisest maailmast, vaid inimese teadvuse modifikatsioonidest, kes seda vahendab. Kuna see rahvaste maailm on kindlasti inimeste tehtud, oleks tulnud selle

---

⁷ *Scienza* - it. k. teadus.

põhimõtteid otsida just neist modifikatsioonidest” (Vico 2004: 261).⁸ See põhimõte, tuntud kui '*verum-factum*' põhimõte (Danesi 1990: 96), asetab Vico semiootilisse paradigmasse. "Uus teadus" püüab müütide interpreteerimise ja sõnade etümoloogia abil seletada keele päritolu, märgilise mõtlemise teket - Vico metodoloogia, samuti nagu teoreetiline mudel, lähtub '*verum-factum*' põhimõttest⁹.

Vico lõi juba 18. sajandil arusaama põhimõtteliselt meie teadvuse keelde tõlkimatust varasest teadvusest, väites, et püüdes mõista esimeste inimeste mõtlemist "me pidime laskuma oma inimlikest ja rafineeritud loomustest nende üsna metsikute ja tooreste loomusteni, mida me ei suuda üldse kujutleda ja võime hoomata vaid väga suure pingutusega" (Vico 2004: 239). "Meile käib üle jõu siseneda nende esimeste inimeste¹⁰ tohutusse kujutlusvõimesse" (Samas, 265)¹¹.

Võimetus mütoloogilist maailma kujutleda tähendab, et praegune teadvus ei ole võimeline seda täielikult modelleerima - kuigi on võimalik teadvustada põhimõtteliselt teist tüüpi teadvuse olemasolu ja omandada sellest mingil määral adekvaatne arusaam. Vastav suhtumine tuleb esile Tartu-Moskva koolkonna müüdikäsitluses.

Järjekindlalt mütoloogiline etapp peaks kuuluma nii varajasse ajajärku, mis põhimõtteliselt pole jälgitav ei kronoloogiliste kaalutluste tõttu ega ka põhimõttelise võimatuse pärast astuda sellega ühendusse /.../ mütoloogiline teadvus on põhimõtteliselt tõlkimatu teistsuguse kirjelduse tasandile, on endassesuletud. (Lotman, Uspenski 1999: 198-199)

Meletinski väidab oma "Müüdi poeetikas", kaasaegse müüdikäsitluse ühes teedrajas teoses, et Vico müüdifilosoofia sisaldab sünkreetiliselt peaaegu kõigi hilisemate müüditheooriate algeid (1998 [1976]: 7). Seostades mütoloogilist mõtlemist esmase teadmisega – märgilise mõtlemise algse vormiga ning arvestades Vico metodoloogiat kui sellist, mis läheneb teadvuse toimimisele läbi selle loodud märgilise maailma

---

⁸ "E dovevano cominciarla dalla metafisica, siccome quella che va a prendere le sue prove non già da fuori ma da dentro le modificazioni della propria mente di chi la medita." vrd Vico 1984: 374.

⁹ Sellest lähemalt lk 27.

¹⁰ "Esimesed inimesed" on Vico kirjelduses mõistetud kui mütoloogilise teadvuse kandjad üldiselt, Vico ei täpsusta seda mõistet.

¹¹ "dovevammo discendere da queste nostre umane ingentilite nature e quelle affatto fiere ed immani, le quali ci è affatto negato d'immaginare e solamente a gran pena ci è permesso d'intendere." Vrd Vico 1984: 338). "ci è naturalmente negato di poter entrare nella vasta immaginativa di que' primi uomini." Vrd Vico 1984: 378.

analüüsi, on Vico "Uus teadus" viimasel kahel kümnendil inspireerinud mitmeid semiootilisi käsitlusi ja püüdeid määratleda Vico rolli semiootika ajaloos (Danesi 1990, 1995a, 1995b, 2000; Sebeok 2001, Verene 1991, 1995).

Otsese tõuke Vico semiootilisele uurimisele andis Donald Philippe Verene'i koostöö Vico-uuringute instituudi asutaja Giuseppe Tagliacozzo, mille tulemusel ilmus esseedekogumik "Giambattista Vico's Science of Humanity" (1976). Esimene põhjalik Vico semiootiline käsitlus ongi Donald Phillip Verene'i "Vico's science of imagination" (1991), mis on senini üks tsiteeritumaid. Teine oluline semiootikateoreetiline monograafia Vicost on Marcel Danesi "Vico, metaphor, and the origin of language" (1993). Danesi on avaldanud ka arvamust, et "Uut teadust" võiks selle lähenemisviisi omapära tõttu pidada esimeseks tõeliseks semiootika teooria käsiraamatuks (1990: 90). Vico semiootiline interpretatsioon on suhteliselt koherentne. Osalt kindlasti ka seetõttu, et otseselt semiootika teooriasse ongi püüdnud Vicot rakendada vaid Verene ja Danesi.

Vico semiootilise interpretatsiooniga on teatavas kooskõlas ka Isaiah Berliini ideede ajaloo valda kuuluv uurimus "Vico and Herder" (1976) ja essee "Giambattista Vico and cultural history" (1991). Vico ühe esimese kaasaegse tõlgendaja Benedetto Croce teoses "The philosophy of Giambattista Vico" (1913 [1911]) esitatud vaade lahkeneb aga suure osas Verene'i ja Danesi käsitlusest. Croce peab nii kujutusliku universaali kui poetilise teadvuse kontseptsiooni ekslikuks. Ta leiab, et kujutusliku intuitsiooni abil tekkinud partikulaar ja ratsionaalselt universaliseeriv kontsept ei saa kokku – et Vico käsitlus jätab mõtteprotsessi lünga (Croce 1913: 57-58). Sellest lähtuvalt leiab ta, et mõlema, nii müütilise kui poetilise mõtlemise pidamine lähtuvaks samast kujutuslikust protsessist pole adekvaatne (Samas, 65-67). Croce kritiseerib Vico kujutuslikku universaali seetõttu, et sellel ei ole kindlapiirilise kontsepti vormi sellisena, nagu selle võib leida Hegeli süsteemis ja Croce enda idealismis (Verene 1981: 69). Croce kriitika ei ole Vico arhailise teadvuse kontseptsiooni kui sellise kriitika, käsitluse kritiseerimiseks on vajalik vähemasti selle objekti olemasolu tunnistamine. Croce lähtub aga filosoofilisest traditsioonist, mis ei tunnista üldse arhailise mõtlemise kui iselaadse teadvustüübi olemasolu (Samas, 68-69).

Vico metafoorikäsitlus sisaldab seisukohti, mida on veel viimastel kümnenditel peetud innovatiivseteks. Frank Nuessel märgib essee "Vico and current work in cognitive linguistics" (1995), et näiteks Georg Lakoffi lähenemine metafoorile, keelele ja kujutlusvõimele on olemuselt vikiaanlik, kuigi otseselt Vico tööst mõjutamata.

1. POEETILISE TÄHENDUSLOOME ELEMENDID

Vico jaoks on inimliku maailma algus seotud keele tekkega. Vico kirjeldab keelevõime teket, mitte kõne teket. Keel tekib poeetiliste ühikutena (*caratteri poetici*) (Vico 2004: 114, vrd Vico 1984: 34), mis ei ole verbaalsed. Vico käsitluses oli algne keel tumm (Vico 2004: 280, 304, vrd Vico 1984: 401, 434; ka Ponzio 2006: 238). Kuigi Vico ei pea verbaalset kõnet esimeseks ega ainsaks keelevõime väljenduseks, läheneb ta probleemile filoloogilis-filosoofiliste meetoditega, püüdes sõnade päritolu kaudu kindlaks teha nende algset ikoonilist olemust. Sõnaline väljendus, kuigi mitte ainsana, on mõistuse modifikatsioonide peegelduseks. Vico käsitlus teadvusest ja kultuurist põhineb Lotmaniga sarnasel arusaamal, et teadvuse struktuur on kirjeldatav läbi kultuuri struktuuri – teksti analüüsil saadavaid tulemusi kasutatakse mõistuse analüüsiks. Ilmselgelt on materjalid, mida Vico arhailise teadvuse modelleerimisel materjalina kasutab hilisema teadvuse produkt. Mitmete näidete aluseks olevad Homerose eeposed kuuluvad tekstide hulka, mis on tekkinud müütide ümbermõtestamisel luuleks¹². See ei tähenda aga, et järeldused, mida Vico nende põhjal arhailise teadvuse kohta teeb, ei oleks kehtivad. Vico läheneb arhailisele teadvusele läbi selle tõlke hilisema teadvuse keelde – mis on ka ainuvõimalik tee.

Lotman tõmbab tüpoloogiliselt range joone müüdi ja luulesfääri vahele, väites, et mütoloogilise teadvuse seisukohalt ei olnud luule võimalik (Lotman, Uspenski 1999). Teisalt möönab Lotman, et "kunsti ja müüdi funktsionaalne vastandumine toimub tänu võimalusele "lugeda" mütoloogilisi tekste mittemütoloogiliselt" (Lotman 1990a: 333). Vico jaoks on müüt luuleline, poeetiline moodustis. Samas on "Uues teaduses" tegemist algse poeetilise looduga, mida võib mitmete tunnuste abil liigitada müüdi alla. Vico jaoks tähistab 'poeetiline' teatavat esmasust, loogilisele abstraktsioonile eelnevat kategooriat. "Vico vaates on poeetiline, või see, mida me kaasaegsemates

---

¹² Vastavate protsesside kirjelduse on Lotman toonud artiklis "Kirjandus ja mütoloogia" (1990b).

terminites nimetaksime müüdiks, teadmise algus" (Verene 1995: 203)¹³. Lotmani kultuuritüpoloogiline eristus, mis välistab luule mütoloogilises maailmas, tugineb luule määratlemisel vaba sõnakunstina. Vico aga ei näe poetilist vaba sõnakunstina, vaid tõese jutustusena (Vico 2004: 280 vrd Vico 1984: 401) - tänapäevase kirjelduse mõistes müüdina.

Seega kirjeldades esmast tähendusloomet, on Vicost lähtuv traditsioon kasutanud mõistet "poetiline", Lotman aga mõistet "mütoloogiline". Mõlemad eristavad arhailist kultuuri tänapäevasest just selles domineeriva eripärase tähendusloomemehhanismi tõttu. Käesolevas töös eelistatakse algkeeleliste nähtuste kirjeldamisel mõistet poetiline. Nii mõistetel poetiline kui mütoloogiline on mitmeid tähendusi, mis antud tööga ei seostu, kuid 'poetiline' on oma seose tõttu metafooriteooriaga käesolevale käsitlusele seejuures siiski lähemal.

1.1 Lotmani mõisted (mälu ja tekst) seoses Vico mõistekolmikuga *fantasia, ingegno, memoria*

Vico vaade tähendusloomele on avatav eelkõige mõistekolmiku *fantasia, ingegno, memoria* abil. Neid mõisteid mainib Vico otseselt kahel korral. "Uue teaduse" peatükis "Poetiline füüsika" selgitab Vico iidsete latiinide arusaama kognitiivsetest funktsioonidest, mis kõik sisaldasid endas kujutlusvõimet. Mälu, leiutamine ja kujutlusvõime olid keelekasutuses üksteist asendavad: *memoria* kui ladinakeelne vaste *fantasiale* või kujutlusvõimele, *fantasiat* kasutati ladina keeles ka *ingegno* asemel, ja leidlikku inimest nimetati fantastiliseks inimeseks (Vico 2004: 494, vrd Vico 1984: 699). Hiljem kasutab Vico mõistekolmikut peatükis "Tõelise Homerose avastamine" selgitamaks varase poeesia erilist kujutlusvõimelist olemust (Vico 2004: 562, vrd Vico 1984: 819). Need mõisted tähistavad Vico jaoks algseid võimeid, mis olid aluseks inimõistuse esmastele operatsioonidele (Vico 2004: 346, vrd Vico 1984: 494-497). Vico silmis olid kõik algsed kognitiivsed funktsioonid seotud kujutlusvõimega ja antud mõistekolmik kirjeldab esmase teadvuse kolme

---

¹³ "In Vico's view the poetic, or what in more modern terms we would call the myth, is the beginning of knowledge" (Verene 1995: 203).

põhifunktsiooni: *fantasia* – võime imiteerida ja muuta; *ingegno* – võime luua asjade vahel vastavusi; *memoria* – võime mäletada (Vico 2004: 562).

Fantasia, *ingegno* ja *memoria* moodustavad ühtsuse läbi omavahelise samastatavuse, olles kõik kujutlusvõime väljenduseks.

Kujutlusvõime pole aga midagi muud kui mälestuste uus üleskerkimine, leidlikkus või leiutamise pole midagi muud kui meeldejäetu töötlemine. /.../ kuna inimõistus ajal, mida me silmas peame, /.../ polnud välja arendanud abstraktsioonivõimet paljude abstraktsete terminite abil, mida praegu keeltes külluslikult leidub, rakendas ta kogu oma jõudu nendes kolmes suurepärases võimes, mis tulevad temani kehast. (Vico 2004: 494)¹⁴

1.1.1. Tekstuaalsus

Üksikut inimeseksust on võimalik käsitleda tekstina. Ta on vähemalt kakskeelne semiootiline monaad (Lotman 1999a: 42). Ükski tekst ei saa aga eksisteerida isolatsioonis. Tekst toimib vastastikmõjus enda piiridest väljaspool olevaga ja on pidevast tõlkesituatsioonis. “Kultuuri eksisteerimine iseenesest nõuab süsteemi, otsese kogemuse tekstiks tõlkimise reeglite konstrueerimist” (Lotman, Uspenski 1978: 214)¹⁵. Vico käsitluses esmasest mõtlemisest moodustub see süsteem läbi *fantasia* ja *ingegno* tegevuse. *Fantasiat* kui võimet maailma imiteerida interpreteerib Marcel Danesi kui võimet luua mentaalseid kujutisi¹⁶: “*Fantasia* kujutiste loomise võime on inimõistuse ürgne jõud, mis teeb kognitsiooni enda võimalikuks”¹⁷ (Danesi 2000a: 103). *Fantasia* loovus peitub võimes eraldada objekt selle otsesest kontekstist, nii et see on tingliku kujutisena kaasatav mõttetegevusse ja võib seega seoste loomise abil olla aluseks uutele mentaalsetele entiteetidele (Samas, 102). *Fantasia*, *ingegno* ja *memoria* on mentaalsete kujutiste loomiseks ja talletamiseks

---

¹⁴ “Ma la fantasia altro non è che risalto di reminiscenze, e l’ingegno altro non è che lavoro d’intorno a cose che si ricordano. Ora, perche la menta umana de’ tempi che ragionamo /.../ non fatta astrattiva da tanti vocaboli astratti di quanti or abbondan le lingua, ella esercitava tutta la sua forza in queste tre bellissime facoltà. Che le provengon dal corpo”. Vrd Vico 1984: 699.

¹⁵ “The very existence of culture implies the construction of a system, of some rules for translating direct experience into text.”

¹⁶ Kujutist (ingl.k. *image*) võib defineerida kui välise meelelise mulje või mingi afektiivse seisundi mentaalset versiooni (Danesi 1993: 94).

¹⁷ “The *fantasia*’s image-making capacity is a primordial power of the human mind that makes cognition itself possible” (Danesi 2000: 103).

vajalikud võimed, seega inimliku tähendusloome ja vaba kombineerimise alus. Antud vaade inimsemioosi eripärale on vastvuses John Deely kontseptsiooniga, kus inimesele ainuomast tekstuaalsuse loomise võimet iseloomustavad...

...märgid, mille suhe sellesse, mida nad tähistavad, põhineb tajumise koodidel – tajumise, mis on sotsialiseeritud läbi vaba mängu objektide vahel, mida mõistetakse nende eraldatavuses meelelistest vahenditest, mille abil nad esmakordselt või mingil antud juhul kogemusse tuuakse. (Deely 1991: 545)¹⁸

Danesi kirjeldatud vaade *fantasia* olemusele ja funktsioonile on ühtlasi vastavuses Lotmani arusaamaga märkide maailma tekkimise eeldustest:

Objektide maailma transformatsioon märkide maailmaks tugineb ontoloogilisel propositsioonil, et on võimalik teha jäljendeid: asja peegeldatud kujutis on ära lõigatud oma loomulikest praktilistest assotsiatsioonidest (ruum, kontekst, kavatsus jne), ja seetõttu võib teda lihtsalt kaasata inimteadvuse modelleerivatesse assotsiatsioonidesse. (Lotman 2001: 54)¹⁹

Inimene on võimeline jäljendeid tegema tänu *fantasiale* – ta imiteerib, loob tajulise informatsiooni põhjal mentaalseid kujutisi, tekitab *ingegno* abil nende vahel seoseid ja on võimeline loodud kujutisi salvestama memoria's. Danesi arvates on *ingegno* see, mis võimaldab uute mentaalsete entiteetide teket mentaalses ruumis (ka Verene 1991: 105):

Ingegno on *fantasia* derivatiiv – teatud “epifenomenaalne” tegevus, mis stimuleerib mõistust tegema oma loovat tööd. See ei ole seega otse ühendatud närviprotsessidega, vaid tegutseb täielikult mentaalses ruumis, kui ta konfigureerib ja loob maailma sündmuste mudeleid. (Danesi 2000a: 104)²⁰

---

¹⁸ ...signs whose relation to what they signify, over and above associations among perceptible objects, is grounded in the codes of an apprehension socialized through free play among objects understood in their detachability from the perceptible means whereby they are brought into experience in the first place or any given case. (Deely 1991: 545)

¹⁹ The transformation of the world of objects into the world of signs is founded on the ontological presupposition that it is possible to make replicas: the reflected image of a thing is cut off from its natural practical associations (space, context, intension, and so on), and can therefore be easily included in the modelling associations of the human consciousness. (Lotman 2001b: 54)

²⁰ ...the *ingegno* is a derivative of *fantasia* - a kind of “epiphenomenal” activity, stimulating the mind to carry out its creative handiwork. It is thus not connected directly to neural processes, operating totally within mental space as it configures and creates models of world events. (Danesi 2000a: 104)

Kirjeldatud mudel langeb kokku teksti kui tähendust loova mehhanismi mudeliga Lotmanil. Iseloomustades teksti kui intellektile sarnast tähendusloomelist struktuuri, loetleb Lotman järgmised tunnused: "ta valdab mälu, kuhu kogub oma eelmised tähendused, ja on kommunikatsiooni ahelasse haaratuna suuteline produtseerima uusi mittetriviaalseid teateid" (Lotman 1990a: 399). *Ingegno* produtseerib kujutluslikke struktuure – uusi tähendusüksusi – selle eelduseks on aga tajupõhiste kujutiste olemasolu (*fantasia*) ja nende salvestamine (*memoria*). *Ingegno* toimimist võib võrrelda Lotmani kirjeldusega autokommunikatsiooni protsessist: "Sõnumi kandumine mööda 'mina-mina' kanalit ei ole endassesulgunud protsess, kuna see on põhjustatud väljaspoolt täiendavate koodide sekkumise ja kontekstuaalset situatsiooni muutvate väliste stiimulite poolt" (Lotman 2001: 22)²¹. Tegu on mentaalse protsessiga, mille algtoukeks on väline stiimul – kuigi ta toimub ühe mõistuse piires, on tal kontakt välise maailmaga ja protsess viib mõtlema üksuse struktuuri muutumiseni. Lotman märgib ka, et autokommunikatsioonimehhanism on poeetilise tähendusloome keskmes (Samas, 29).

Niisiis teatud tüüpi tekst funktsioneerib kui tähendusloomeline üksus – selles toimub senikõrvutamatu seostamine, n-ö tõlge tõlkimatuse olukorras (*ingegno* funktsioon Vico süsteemis). "Assümeetriline suhe, pidev valikuvajadus teevad tõlke sel juhul uue informatsiooni genereerimise aktiks ja toovad esile mõlema nii keele kui teksti loova funktsiooni" (Lotman 2001: 14-15)²².

Uue informatsiooni genes ei saa toimuda nii, et passiivne süsteem välise ärrituse toimel muutub aktiivseks ja hakkab infot tootma. "Kujutlus, nagu hakkaks tasapisi täiustuv masin äkki "iseenesest" mõtlema, on illusioon, täpselt samuti kui arvamus, et passiivsesse süsteemi väljastpoolt sisestatud tekst loob teadvuse" (Lotman 1990a: 400). Selle nägemusega on vastavuses Vico kirjeldus arhailisest teadvusest kui sellisest, mis on looduse poolt varustatud kehalise kujutlusvõimega. Algne inimõistus ei olnud passiivne süsteem, mis ühtäkki omandas keelevõime ja ratsionaalse mõtlemise – keelevõime tekkis kehalise kogemuse laiendusena. Vico

---

²¹ "The transmission of a message along the 'I-I' channel is not a self-contained process since it is caused by the intrusion of supplementary codes from outside, and by external stimuli which alter the contextual situation" (Lotman 2001a: 22).

²² "The assymetrical relationship, the constant need for choice, make translation in this case an act of generating new information and exemplify the creative function both of language and of the text" (Lotman 2001d: 14-15).

jaoks on kujutlusvõime inimesele ürgomane, kaasasündinud, sisemine ja tänu sellele tugevalt seotud keha ning meeltega. "On tõsi, et need võimed [*fantasia, ingegno, memoria*] kuuluvad mõistuse juurde, aga nende juured on kehas ja nad saavad oma jõu temalt" (Vico 2004: 562)²³. Algne tekstuaalsus, mis võimaldab sisestatavat stiimulit märgilisena ära tunda, lähtub kehast. Algse tähendusloome keskmes on keha ja sellest lähtuv individuaalne teadvus. "Uut tähendust sünnitavate tähendusruumide lõikumine on seotud individuaalse teadvusega" (Lotman 2005: 30).

1.1.2. Mälu

On selge, et Lotmani käsitluses on teksti /intellekti üks vältimatuid tunnuseid mälu (Lotman 1990a: 399 ;1999b: 167; 2001: 18 ja mujal). Ka Vico süsteemis on mälu eriline koht. Ta mõistab mälu mitte passiivse sündmuste talletajana, vaid kujutlusvõimet kaasava nähtusena. Teadvus saab toimida vaid siis, kui tal on mälu. Vico ei analüüsi mälu funktsiooni lähemalt, mainib vaid, et mälu on muusade ema (1984: 699; 819). "Uue teaduse" tekst annab otseselt vaid need lähtepunktid – mälu ja kujutlusvõime on samastatavad, eraldamatult seotud ning mälu kui muusade ema on loomingu eelduseks. Lisaks nimetab Vico *fantasia*'t, *ingegno*'t ja *memoria*'t mälu kolmeks aspektiks (2004: 562 vrd Vico 1984: 819). Vico süsteemis, mis lubab elementide vahel luua samasusi, ei ole taolises tähelepanekus midagi paradoksaalset. *Fantasia, ingegno* ja *memoria* on teatud mõttes üks ja seesama ning nad osutuvad ühe nähtuse kolmeks aspektiks. Siiski tuleb eristada *memoria*'t ja mälu, mis hõlmab kogu mõistekolmikut. *Memoria* on kitsam mõiste ja tähistab "mälu kui ta asju mäletab"²⁴, ehk lihtsalt võimet meenutada. Segaduse vätimiseks mälu kahe vormi vahel pakub Verene välja mõiste *recollective fantasia*.

---

²³ "Le quali facoltà appartengono, egli è vero, alla mente, ma mettono le loro radici nel corpo e prendon vigore dal corpo." Vrd Vico 1984: 819.

²⁴ Ch'è memoria mentre rimembra le cose. (Vico 2004: 562)

Iga liige Vico “kolmest mälust” - *memoria, fantasia* ja *ingegno* – on teistest lahutamatu. Nad on totaalsus. /.../ Ma soovin kasutada “*recollection*” mälu kohta selles ühendatud tähenduses, /.../täpsemalt – *recollective fantasia*. (Verene 1991: 101)²⁵

Recollective fantasia on kujutlusvõime vorm, mis teeb võimalikuks kujundite üle reflekteerimise. Selles sisalduvad nii mälu, algne kujutlusvõime (esmatasandi *fantasia*) kui leiutamine, aga ta ei ole lihtsalt nende summa, vaid moodustub nende abil loodud kujutluslikest universaalidest. See on tasand, kus toimub esmane refleksioon – kujundite, mitte kontseptide abil. Tegemist on algse kultuuri mälu, selles sisalduv on struktureeritud kujundipõhiselt ehk kujutluslike universaalidena (Verene 1981: 99).

Mälu annab võimaluse minna tagasi, reflekteerida algseisundi, lähtepunkti üle. Kui tegemist on ühe konkreetse uue tähendusühiku tekkega – sündinud on mingi uus struktuur, ei ole see loomulikult lõplik. Teadvus pöördub tagasi selle tekkehetke juurde, taasloob mälu algse situatsiooni.

Vico vaates on mälu jõud viia teadja tagasi tunnetuse tasandile, ühendada mõistus uuesti algse tunnetuse jõuga. Mälu on mõistuse suhtes korrektiivne selle pürgimisel kontseptuaalse abstraktsiooni poole. (Verene 1991: 103)²⁶

Mälu seega kindlustab, n-ö kontrollib üle teadvuse tegevust. Kahtlemata viib see uute seoste loomisele, kusjuures algne kujutluslik struktuur võib nende kõrval säilida. See olukord on iseloomustatav kui selline, kus teadvus on endale semiootiliseks “toiduks” (Lotman 1999a: 42). Lotman kirjeldab sarnaselt mälu funktsiooni kui võimet tagasi pöörduda.

Mängu astub mälu, mis võimaldab taas naasta plahvatusele²⁷ eelnenud hetke juurde ja kogu protsessi veel kord, nüüd juba retrospektiivselt läbi teha. Nüüd on teadvuses otsekui kolm

---

²⁵ Each term of Vico’s “three memories” – *memoria, fantasia*, and *ingegno* – is inseparable from others. They are a totality. /.../ I wish to use “*recollection*” for this composite sense of memory /.../, more precisely – *recollective fantasia*. (Verene 1991: 101)

²⁶ In Vico’s view memory /.../ has the power to take the knower back toward the level of sensation, to place the mind back in touch with the original powers of sensation. Memory is corrective of the mind in its thrust toward conceptual abstraction. (Verene 1991: 103)

²⁷ Plahvatus on ennustamatuse hetk, mis muudab tõlkimatu tõlgitavaks ja kokkusobimatu adekvaatseks (Lotman 2005: 35).

kihistust: esialgse plahvatuse hetk, tema korrigeerimise hetk mälumehhanismis ja tema uue dubleerimise hetk mälustruktuuris. (Lotman 2005: 170)

Ka Lotman mainib mälu korrigeerivat funktsiooni. Uue dubleerimise hetke võib mõista aga hetkenä, mil salvestatud kujundid astuvad uutesse seostesse ning käivitub eelmainitud protsess, kus semiootiline monaad transformeerib iseennast. Kuigi Verene väidab, et Vico mõistes mälu lubab tagasipöördumist algse taju tasandile, on siiski selge, et tegu on retrospektiivse protsessiga. Mälu on tagasipöördumine tajumärgi juurde. Vico mälu eripära on see, et tegemist on eelkontseptuaalse kujundipõhise mälu ja kujundite otsesem seos taju ja teeb kontakti algse olukorraga/salvestamishetkega vahetumaks. Lotman ja Uspenski kirjeldavad elemendi salvestumist mälu järgnevalt: kõigepealt peab objekt olema ära tuntud kui eksisteeriv, seejärel tuleb see mälu sidumiseks identifitseerida mingi kindla elemendiga keeles. Järgnevalt toimub elemendi hindamine vastavalt keele hierarhilistele seostele. Keele hierarhiasse asetamisega saabki antud kujundist mälu kui teksti element (1978: 214).

1.2. Metafoorne samastamine kui kujutluslike universaalide loomise alus

Vico kirjeldab “Uues teaduses” kujutluslike universaale (*universali fantastici, generi fantastici*), mis on põhimõtteliselt teistsugused klassimääratlused kui kontseptuaalses mõtlemises kasutatavad.

Esimestel inimestel /.../, võimetutena moodustama mõistuspäraseid asjade klassimääratlusi, oli loomulik vajadus luua poeetilisi iseloomustusi; see on, kujutluslike klassimääratlusi või universaale, millele, kui kindlatele mudelitele või ideaalsetele peegeldustele, taandada kõik üksikasjade liigid, mis neid meenutasid.” (Vico 2004: 197-198) ²⁸

Vico eristab *generi intelligibili* ja *generi fantastici* tüpoloogiliselt – poeetilist mõtlemist iseloomustab eriline organiseeritus, mis ei ole kontseptuaalse mõtlemise lihtsam vorm, vaid iseseisev maailma korrastamise viis. Kujutluslike universaalide

---

²⁸ “... i primi uomini , come fanciulli del genere umano, non essendo capaci di formar i generi intelligibili delle cose, ebbero naturale necessità di fingersi i caratteri poetici, che sono generi o universali fantastici, da ridurvi come a certi modelli, o pure ritratti ideali, tutte le specie particolari a ciascun suo genere simiglianti.” Vrd Vico 1984: 209.

mõistet on raske standardsetes filosoofilistes terminites interpreteerida, sest tegemist on kujundi, mitte aga traditsioonilises mõttes kontseпти teooriaga (Verene 1981: 68).

Traditsioonilise Aristotelese loogika soomõisted on moodustatud mõistuse võime poolt valida hulga üksikasjade hulgast need tunnused, mis on kõigil ühised. Objected kogutakse klassidesse vastavalt mingi ühise omaduse olemasolule. (Verene 1981: 72)²⁹

Kujutuslike universaalide aluseks on aga metafoorne samastamine, mis ei põhine objektide jagamisel tunnusteks. Troopide rolli keeles on viimastel kümnenditel palju uuritud ja metafoori teemat puudutavate publikatsioonide hulk on tohutu, nagu ka Danesi viitab (1993: 122). Tõdemus aga, et arhailine teadvus struktureeriski ennast esmajoones metafooriliselt, ei ole sugugi triviaalne. Otseseid paralleele sellele Vico argumendile võib leida alles George Lakoffi ja Mark Johnsoni metafoorikäsitluses, kes tõdevad, et on raske leida üldist subjektiivset kogemust, mis ei oleks kontseptualiseeritud metafooriliselt (1999: 45). Lisaks käsitlevad Lakoff ja Johnson Vico sarnaselt esmast kontseptualiseerimist kui kehalisest kogemusest lähtuvat (Samas, 6).

Kujutuslik universaal on eriline metafoor. Vico ei mõista metafoori mitte tavatähenduses, vaid kujundit loova protsessina, mis kannab edasi samasust, mitte sarnasust (Haskell 2000: 354; Verene 1995: 206). "Iga metafoor /.../ on lühike lugu", kirjutab Vico (2004: 283, vrd Vico 1984: 404). Metafoori loomise aluseks on "tõeste poetiliste allegooriate põhimõte, mis andis lugudele ühesed, mitte analoogilised tähendused"³⁰ (Vico 2004: 198). Seega on tegemist protsessiga, kus puudub analoogia tema tavalises sarnasusele viitavas tähenduses ja üksik seostub üldisega mitte läbi sarnanemise, vaid läbi olemise. See poetiliste universaalide eripära – põhinemine "algusel sensoorsel *samasusel*"³¹ – on võtmeks nende esmasusele. "Verb "olema", "on" viitab alati samal ajal kahes suunas – asja olemisele või eksistentsile ja ta

---

²⁹ The generic concepts of traditional Aristotelian logic are formed by the mind's power to select from a multiplicity of particular things those features that are common to all. Objects are collected into classes in terms of their possession of some common property. (Verene 1981: 72)

³⁰ "... il principio delle vere allegorie poetiche, che alle favole davano significati univoci, non analogi, di diversi particolari compresi sotto i loro generi poetici: le quali perciò si dissero "*diversiloquia*", cioè parlari comprendenti in un general concetto diverse specie di uomini o fatti o cose." Vrd Vico 1984: 210.

³¹ "a primordial sensory *identity*" (Haskell 2000: 354).

tähendusele koopulana, kui kahe korra suhtele" (Verene 1995: 206)³². Seega kui esimesed inimesed löid esimese kujutusliku universaali, tekkis selle tagajärjel nii millegi tajumine eksisteerivana (*fantasia* abil teadvusesse toodud mentaalne kujutis) kui selle suhestatus.

“Kui inimesed, mitteteadlikud loomulikest põhjustest, mis tekitavad nähtusi, ei suuda neid seletada isegi sarnaste asjade kaudu, annavad nad neile iseenda loomuse” (Vico 2004: 191)³³. Seega algas maailma mõtestamine kehalise olemuse omistamisest ümbritsevale – eelkõige taevale, millest sai esimene kujutuslik universaal Jupiter. “Jupiter kujutusliku universaalina on “olemise” esimene väljendus. Midagi nüüd *on*, seal kus enne valitses hetkelisus. Jupiter *on* nii millenagi olemise mõttes kui ka millegagi suhtestatud olemise mõttes” (Verene 1995: 206)³⁴. Vico räägib “Uues teaduses” läbivalt Jupiterist kui esimesest kujutuslikust universaalist. Ta pakub, et Jupiter ilmus teadvusele esimesena hirmu ajal: "Hirm oli see, mis lõi maailmas jumalad; mitte ühtede inimeste poolt teistes äratatud hirm, vaid hirm, mille inimesed endis ise äratasid" (Vico 2004: 268)³⁵. Vico silmis oli samastamise algtõukeks isiklik kehaline kogemus – hirm äikeses ees. See pidi olema piisavalt tugev, et hetkeline tajutav äikesest võiks leida püsiva seose emotsiooniga, nii et see kogemus säiliks väljaspool otsest konteksti kujutisena teadvuses (Haskell 2000: 353). Esimene universaal on lähtepunkt ühiskondlike institutsioonide kujunemisel.

Jupiter on teatud sensoorne *topos* (*topica sensibile*) millest nad [arhailised inimesed – T. R.] saavad tuletada kõik ümbritseva edasised tähendused ja luua *sensus communis* või *il senso commune*, “kogukondliku mõtte”, mis on inimliku mentaliteedi ja ühiskonna alus. (Verene 1995: 206)³⁶

---

³² "The verb "to be", "is" always points at once in two directions - to the being or existence of the thing and to its sense as copula, as the relation of two orders" (Verene 1995: 206).

³³ “Gli uomini ignoranti delle naturali cagioni che producono le cose, ove non le possono spiegare nemmeno per cose simili, essi danno alle cose la loro propria natura.” Vrd Vico 1984: 180.

³⁴ “Jove as an imaginative universal is the first expression of “isness”. Something now *is* where before only momentaryness reigned. Jove both *is* in the sense of being something and *is* in the sense of being related to something” (Verene 1995: 206).

³⁵ “Così il timore fu quello che finse gli dei nel mondo, non fatto da altri ad altri uomini, ma da essi a se stessi.” Vrd Vico 1984: 382.

³⁶ Jove is a kind of sensory *topos* (*topica sensibile*) from which they can draw forth all the further meanings their surroundings and create the *sensus communis* or *il senso comune*, the “communal sense” that is the basis of human mentality and society. (Verene 1995: 206)

Vico käsitles seega tekib hirmu ajal esimese jumala kujutis ning samas saab alguse ühiskondlik teadvus. Ka Lotman kirjeldab mõtte tekkemomenti kui äärmise ebakindluse hetke, mis tingib vajaduse religiooni ja kultuuri järele.

Ühelt poolt oleks loomulik korvata ebakindluse ja teadmatuse kasv pöördumisega kaitsvate olevuste poole, kes omavad kõigeteadmist. Religiooni teke mõtte fenomeniga ühes staadiumis ei ole kahtlemata juhuslik. /.../ Teiseks üleskerkinud raskuste ületamise vahendiks oli apelleerimine kollektiivsele mõistusele, st kultuurile. (Lotman 2002: 2658)

Ka Lotmani käsitles on troobid tähendusloome keskmes (2001: 36-53). Siiski käsitleb ta neid mõnevõrra tavapärasemas võtmes kui Vico – peamiselt seoses kunstitekstidega. Kuid tuleb arvesse võtta, et teadvuses ja tähendusloomelises tekstis toimuvad protsessid on Lotmani süsteemis samastatavad. Täiesti uut seost loovat st loomingulisest aktist lähtuvat metafoori nimetab Lotman piirjuhtumiks. Selline metafoor võib aga leida üldist kasutust ja muutuda triviaalseks (Lotman 2005: 31). Iga Vico mõistes algne metafoor oli selles mõttes piirjuhtum – see pidi suutma seostada elemente, mille vahel loogiline side puudus.

Lotmani ja Uspenski artiklis "Müüt-nimi-kultuur" mõistetakse metafoori kui deskriptiivse teadvuse valda kuuluvat nähtust, mis on mütoloogilises mõtlemises välistatud (1999: 200). Nende käsitles on metafoor mõistetud aga Vicost erinevalt: seotuna kujundliku sarnasusega – mehhanismiga, mis ka Vico vaates ei kuulu esmase poeetilise teadvuse juurde. Vico metafoori mõiste leiab endale paralleeli mütoloogilise samastamise – isomorfismi – mõistes. "Mütoloogiline samastamine on põhimõtteliselt tekstivälist laadi, ta kasvab välja nimetuse ja asja eristamatusest" (Lotman, Uspenski 1999: 207). Sellest tulenevalt "eeldab mütoloogiline samastamine ühtlasi objekti transformatsiooni konkreetses ruumis ja ajas" (Samas, 209). Mütoloogilises mõtlemises ei märgi koopula deskriptiivsel loogikal põhinevat suhestatust, vaid otsest samastamist (Lotman, Uspenski 1999: 189). Nii et kaks korda, mis ühendatakse, ei suhestu kui objekt- ja metatasand, vaid muutuvad teadvuses teineteise suhtes transformatsioonide abil asendatavaks.

Lotmani käsitus vihjab ka samastamisel tekkiva organiseerituse põhimõttelisele erinevusele loogiliste klassimääratluste suhtes. Mütoloogilist teadvust kirjeldades

märgib ta: “See võimas samastamine, mis on seda tüüpi teadvuse aluseks, sunnib reaalse maailma erinevates nähtustes nägema *Ühe* nähtuse märke ja ühe klassi objektide mitmekesisuses *Ühtset Objekti*” (Lotman 2002: 2648). See, mis kaasaegse teadvuse kandjale näib kogumina sarnastest objektidest, on arhailise teadvuse kandjale ühe objekti väljendus.

Lotmanil ja Uspenskil on mütoloogiline tunnetus kirjeldatud kui selline, "kus märke ei omistata, vaid tuntakse ära ning nominatsiooniakt ise on samastatud tunnetusaktiga" (1999: 203). Seega millegi esmane tunnetamine on korruga ka selle esmanimetamine – ja kogu protsessi tajutakse äratundmisena – teadvuse sellel tasandil puudub arusaam märgi ja objekti lahutatusest, need nõ ilmuvad teadvusele üheaegselt.

Vico sõnastab arhailiste inimeste mõtteprotsessi järgnevalt: "Vastavalt oma loogikale pidid nad subjektid kokku panema selleks, et panna kokku nende vormid, või subjekti purustama selleks, et eraldada selle algne vorm vastandlikust vormist, mis talle peale suruti" (2004: 288)³⁷. Arhailine mõistus opereeris tunnusteks lahutamatu tervikutega, poetilise loogika poolt kasutatavaid tähendusüksusi elementaartasandile viies ei jõua mitte tunnuste loeteluni, vaid üksuse väiksema osani, mis on samuti iseseisev tervik. Kujutuslikud tähendusüksused moodustati neid osasid kombineerides või algset kujundit mõistetigi poetilise kujutusliku universaalina: "üksikasjad ülendati universaalideks või osad ühendati teiste osadega, millega koos nad moodustasid tervikud" (Vico 2004: 285)³⁸. Seega ei toimu ülekannet ühelt tasandilt teisele, vaid konkreetsete kujundite ühendamise või nende mõistmine universaalidena. Lotman kirjeldab taolist mõtlemist kui mütoloogilise maailma semioosi aluseks olevat pärisnime keelt.

Meie teadvusele näib loomulik eeldada, et tunnetav mõte ei saa liikuda väljaspool kaheastmelist kirjeldust (skeemi "abstraktne - konkreetne" järgi). Ometi on võimalik näidata, et arhailiste kollektiivide kasutuses osutub pärisnime keel täiesti suuteliseks väljendama mõisteid, mis vastavad meie abstraktsetele kategooriatele /.../ Liigendamatus otsese vaatluse ja loogilise konstruktsiooni tasandeiks, kusjuures pärisnimed (individuaalsed objektid) on iseendaks jäädes

---

³⁷ “Onde con la lor logica dovettero comporre i subbietti per comporre esse forme, o distrugger un subbietto per dividere la di lui forma primiera dalla forma contraria introduttavi.” Vrd Vico 1984: 410.

³⁸ “con l’alzarsi i particolari agli universali o comporsi le parti con le altre con le quali facessero i lor intieri.” Vrd Vico 1984: 407.

järgu võrra tõusnud ja asendavad meie abstraktseid mõisteid, osutus väga sobivaks mõtlemisele, mis rajanes vahetult tajutaval modelleerimisel. (Lotman, Uspenski 1999: 208)

Ka Vico silmis oli mütoloogiline maailm pärisnimeline - asja olemus, definitsioon ja nimi olid samastatud, esimesed inimesed "andsid asjadele loomulikud ja pärisnimed, nii et kreeklaste ja latiinode hulgas "nimi" ja "loomus" tähendasid sama asja" (Vico 2004: 346)³⁹.

Tulles tagasi arhailise teadvuse võimete juurde: metafoorilise samastamise teeb võimalikuks *fantasia* ja *ingegno* tegevus.

Vico jaoks on *metaphor* mentaalne võime, mis tuleneb *fantasia* ja *ingegno* interaktsioonist. Kui need kaks süvatasandi võimet täidavad oma funktsiooni tandemis, toodavad nad metafoori, mida võib defineerida kui teatud *fantasia* ja *ingegno* epifenomenaalset sulamit. (Danesi 1995b: 72)⁴⁰

Danesi interpretatsioonis toimub *fantasia* ja *ingegno* ühistegevus puhtalt mentaalse ruumi piires. Pertseptuaalsed kujutised struktureeritakse ümber ning seejuures tekkivad uued entiteedid ei ole pertseptsiooniga kuidagi otseselt seotud (Danesi 1995: 72). Kuigi on selge, et inim mõistus võimaldab kontekstivälist vaba kombineerimist ja uute tähendusüksuste teket teadvuse sees, lubab *fantasia* käsitlemine kehalise kujutlusvõimena näha teda just keha ja teadvuse ühendajana.

Kognitiivteadlane Robert E. Haskell selgitab *fantasia* toimimist universaalide loomisel läbi aju ja immuunsüsteemi toimimise analoogia, mille on postuleerinud immunoloogid Niels Jerne ja Gerald Edelman.

Mehhanism, mille abil üksik ühendatakse üldisega, on "äratundmine". Välised üksikasjad, nagu antigeenid, tuntakse ära, selekteeritakse või "sobitatakse" sisemise universaaliga. Seega ei ole mingit "ülekannet" ega mingit sarnasussuhet, tavalises tähenduses, mis ühendab üksikut üldisega. (Haskell 2000: 362)⁴¹

---

³⁹ "diedero i nomi alle cose con naturalezza e proprietà, onde sopra vedemmo ch' appo i greci e latini "nomen" e "natura" significarano una medesima cosa." Vrd Vico 1984: 494.

⁴⁰ For Vico *metaphor* is a mental capacity that results from the interaction of the *fantasia* and the *ingegno*. As these two deep-level faculties perform their function *in tandem*, they generate metaphor, which can be defined as a kind of epiphenomenal amalgam of *fantasia* and *ingegno*. (Danesi 1995b: 72)

⁴¹ The mechanism by which the particular is connected to the universal is through "recognition." The external particulars, like an antigen, is recognized, selected, or "matched" to its internal universal. Thus

Haskelli vaatenurgast algab samastamisprotsess – “sobitamine sisemiste universaalidega” juba tajuhetkel. *Fantasia* tegevus saab alguse aga bioloogilise ja mentaalse kokkupuutepunktis.

---

there is no "transfer" and no similarity relation, in the usual sense, that connects the particular to the universal. (Haskell 2000: 362)

2. POEETILINE LOOGIKA KUI ESMASE MODELLEERIVA SÜSTEEMI SÜVASTRUKTUUR

2.1 Modelleerivate süsteemide teooria

Modelleerivad süsteemid on Tartu-Moskva koolkonna mõiste. Modelleerivaid süsteeme kirjeldati kui primaarseid või sekundaarseid. Primaarseks modelleerivaks süsteemiks on algses käsitluses loomulik keel. Sekundaarseteks aga igasugused kahe- või paljukihilised keelepealsed süsteemid, mis on tõlgitavad loomulikku keelde (Ivanov et al. 1998: 80-81; Lotman 1990c: 9). Artiklis “Kunst modelleerivate süsteemide reas” kirjeldab Lotman modelleerivat tegevust ja modelleerivat süsteemi järgnevalt:

Modelleeriv tegevus on inimese⁴² tegevus mudelite⁴³ loomisel. Selleks et kõnesoleva tegevuse tulemusi võiks võtta objekti analoogidena, peavad need alluma teatavatele (intuitiivselt või teadlikult kehtestatud) analoogiareeglitele ja järelikult suhestuma selle või teise modelleeriva süsteemiga.

Modelleeriv süsteem on elementide ja nende ühendamise reeglite struktuur, mis on tunnetamise, teadvustamise või korrastamise objekti koguvõldekonna suhtes fikseeritud analoogia seisundis. Seetõttu võib modelleerivat süsteemi vaadelda kui keelt. (Lotman 1990c: 8-9)

Siit ilmneb modelleeriva süsteemi kaks peamist joont. Esiteks selle väljendumine teatud keelena kui struktuur, mis põhineb mingitel elementidel ja reeglitel nende ühendamiseks. Teiseks modelleeriva süsteemi fikseeritud suhe enda objekti, mis väljendub kindlates analoogiareeglites.

---

⁴² Nagu tekstist näha, räägib Lotman siin *inimese* tegevusest. Hiljem laiendavad Sebeok ja Danesi modelleerimise mõistet, väites, et see on semioosi derivaat ja seega omane kõigele elavale (Sebeok, Danesi 2000: 5).

⁴³ Lotman ei määratle siinkohal täpsemalt mudeli mõistet ning kasutab üldist definitsiooni: “mudel on tunnetatava objekti analoog, mis asendab objekti tunnetusprotsessis” (1990c: 8).

Ilmselt mõistab Lotman siin keelt üldisemas tähenduses – mitte kitsalt verbaalse semioosina. Mõningatel juhtudel kasutab Lotman ‘keelt’ mistahes organiseerituse tähenduses – näiteks defineerib ta troobi kui kahe keele kokkupuutepunktis tekkiva nähtuse (Lotman 2001: 44) ja kirjeldab troobilise figuuri kasutamist zoosemiootilises kommunikatsioonis, kus kaheks kokkupuutuvaks ‘keeleks’ on loomarühma seksuaalse käitumise ja alluvussuhetega seonduvad kommunikatsioonisüsteemid (Samas, 38). Seega ei saa antud definitsioonist järeldada, et kõik modelleerivad süsteemid on Lotmani vaates seotud verbaalse koodiga.

Modelleeriva süsteemi ja objekti suhe on seotud mudeli olemusega:

Mudel erineb märgist kui niisugusest selle poolest, et ta ei asenda kindlat denotaati lihtsalt niisama, vaid asendab seda objekti tunnetamise ja korrastamise protsessis kasulikult. Kui keele suhe denotaati on loomulikus keeles ajaloolis-konventsionaalne, siis mudeli suhe objekti on määratud modelleeriva süsteemi struktuuriga. Selles mõttes võib ainult üht märgitüüpi — ikoonilisi märke — võrdsustada mudelitega. (Lotman 1990c:10)

Niisiis mudeleid luuakse objekti tunnetamise, teadvustamise ja korrastamise protsessis. Mudel ja objekt ei ole seotud mitte konventsionaalselt, vaid ikooniliselt. Ikoonilistes märkides sisalduv informatsioon on lahutamatu modelleerimise keelest ja mudeli struktuurist (Lotman 1990c:10).

Lotmani kirjeldus loomulikust keelest kui primaarsest modelleerivast süsteemist on saanud kriitika osaliseks, seda peamiselt Thomas A. Sebeoki poolt. Samas ei saa väita, et Lotman oleks välistanud mingite teiste süsteemide toimimise primaarsetena.

Lotmani järgi (1990: 58 [siin 2001: 58 – T. R.]) ei piirdu esmane kodeerimine verbaalse keelega. Suur osa inimreaalsusest ilmutab esmast kodeerimist, mis algab kognitiivselt oluliste elementide filtreerimise pertseptuaalse aktiga; protsess, mis toimub igal kodeerimise tasandil, aga eraldab semiootilise mittesemiootilisest maailmast semioosi madalaimal tasandil. (Nöth 2006: 257-258)⁴⁴

---

⁴⁴ Primary coding, according to Lotman (1990: 58 [siin 2001b: 58]), is not restricted to verbal language. Much of the reality of human life evinces primary coding, which begins with the perceptual act of filtering cognitively significant from nonsignificant elements, a process which takes place at each level of coding, but separates the semiotic from the nonsemiotic world at the lowest level of semiosis. (Nöth 2006: 257-258)

Sebeok tõlgendab Lotmani seisukohti siiski teisiti ja artiklis “In what sense is language a “primary modeling system”?” argumenteerib keelelise modelleerimise esmaseks pidamise vastu (1988). Seda vaadet arendatakse edasi Sebeoki ja Marcel Danesi põhjalikumas modelleerivate süsteemide teooria käsitluses “The forms of meaning” (2000).

Sebeok lähtub oma artiklis modelleerivate süsteemide teooria rajamisel kommunikatsioonisüsteemide jaotusest verbaalseteks ja mitte-verbaalseteks. Samas mainib Sebeok suurt tõenäosust, et algsel inimesel *Homo habilis* oli keelevõime ilma verbaalse väljundita (Sebeok 1988: 75; ka Danesi 2000b: 127). Seega on eristus verbaalne-mitteverbaalne nihkes eristusega keeleline-mittekeeleline. Käesoleva töö seisukohalt on suurem tähtsus just viimasel eristusel, sest see seondub otsesemalt mentaalse tegevusega universaalide loomisel. Sellest lähtuvalt ei sobitu Sebeoki arusaam mitteverbaalsest modelleerimisest kui primaarsest antud mudelisse.

Senini ainus põhjalikum modelleerivate süsteemide käsitlus ongi Sebeoki ja Danesi “The forms of meaning”. Autorid lähtuvad teesist, et modelleerimine toimub kõiges elavas: modelleerimine on semioosi derivaat (Sebeok; Danesi 2000: 5). Sebeok ja Danesi jaotavad modelleerivad süsteemid kolmeks lähtuvalt Peirce’i märgiseoste kolmikjaotusest: esmasus, teisesus, kolmasus – primaarsed modelleerivad süsteemid on ikoonilised, sekundaarsed indeksiaalsed ja tertsiaarsed sümbolilised (2000: 10). Eristus lähtub seega märgitüüpidest. Inimsemioosi erilisus ei peitu aga selles, millist tüüpi märke inimesed kasutavad, vaid selles, kuidas nad neid märke loovad ja organiseerivad (Ponzio 2006: 240). Nagu Sebeok ja Danesi ka ise märgivad, kasutavad loomad nii ikoone, indekseid kui sümboleid (2000: 52, 95, 121). Seega osutub nende käsitluses vajalikuks kasutada ainult inimsemioosi valda kuuluvate nähtuste nimetamisel mõisteid ‘kunstlik’ (Samas, 60, 65) ja ‘verbaalne’ (Samas, läbivalt) ning kõigil liikidel esinevate modelleerivate süsteemide nimetamisel mõistet ‘loomulik’ (Samas, 60, 95). Taoline eristamine ei võimalda aga kuigi selgelt määratleda, mille poolest inimeste modelleerivad süsteemid erinevad zoosemiootilistest modelleerivatest süsteemidest. Verbaalsuse rõhutamine viitab fonotsentrisemile, vastandus kunstlik-loomulik on aga teoreetiliselt määratlemata kujul suhteliselt kasutu.

2.2. Poeetiline modelleerimine

Modelleerivad süsteemid, mis on omased kogu elusloodusele, moodustavad osa inimsemioosist. “Põhimõttelisemalt ja laiahaardelisemalt vaadelduna hõlmab inimsemioos kõiki märgiprotsesse, millest inimesed osa võtavad” (Deely 2005: 33). Inimest mõjutavad kõikvõimalikud märgiprotsessid – alates rakutasandist ja lõpetades inimestevahelise verbaalse kommunikatsiooniga. Kuigi ei ole põhjust kahelda inimese bioloogilise olemuse ja keelevõime lahutamatuses, ei pruugi olla kasulik käsitleda keelt bio-ja zoosemiootiliste süsteemide reas kui sekundaarset või tertsaarset. Algses primaarsete ja sekundaarsete modelleerivate süsteemide eristuses ei olnud kõikehõlmavuse taotlust. Ka Winfried Nöth märgib artiklis “Yuri Lotman on metaphors and culture as self-referential semiospheres”, et tegemist on suhteliste mõistetega.

Esmane vs. teisene pole kunagi kategooriline, vaid alati suhteline vastandus. Mis on primaarne kõrgemal tasandil, võib olla sekundaarne madalama tasandi perspektiivist ja isegi topelt sekundaarne veel madalama tasandi vaatepunktist. (Nöth 2006: 259)⁴⁵

Püüdmata paika panna, milline oli absoluutselt esmane modelleeriv süsteem, defineeris Lotman kultuurinähtusi teiseste modelleerivate süsteemidena kui selliseid, mida on vaja mingil etapil loomulikku keelde tõlkida (Lotman 1990c: 9-10). Käesoleva töö raames ei ole kasulik selle suhtelise vastanduse üleviimine absoluutsele skaalale. Lisaks on võimatu eitada keelelise mõtlemise erilist osa inimese maailmapildis. “Ometi, sedavõrd kuivõrd sensoorne süsteem või mistahes bioloogiline süsteem on artikuleeritud ja kirjeldatud keele kaudu, on selle esimus ja läbipaistvus kompromiteeritud ja õõnestatud” (Chang 2003: 11)⁴⁶.

---

⁴⁵ ...primary vs. secondary is never a categorical but always a relational opposition. What is primary at a higher level may be secondary from the perspective of a lower level and even twice secondary from the point of view of a still lower level. (Nöth 2006: 259)

⁴⁶ “However, insofar as that sensory system or any other biological system is articulated and described in language, its priority and transparency would be compromised and undermined” Chang 2003: 11).

Seega käsitledes keele algtasandit ja algseid poetilisi tähendusloomemehhanisme, on nende nimetamine primaarseks modelleerimiseks õigustatud, kuivõrd neid käsitletakse spetsiifiliselt inimesele omaste modelleerivate süsteemide seas ja meeles pidades nende seost biosemiootiliste protsessidega. Sarnasel seisukohal on ka Augusto Ponzio, kes väidab artiklis “Metaphor and poetic logic in Vico”, et keel on inimliigi spetsiifiline modelleeriv võime, mille arengus on kehal keskne roll ning sellisena on ta esmane (Ponzio 2006: 238-239). Konkreetselt Lotmani modelleerimise mõiste ja Vico tähendusloomemudeli esimeseks seostajaks on Danesi, kes märgib: “Põhiliselt, kui ma loen Lotmani “vikiaanlike silmadega”, näen ma tema loova modelleerimise mõistet *fantasiana*” (2000: 103)⁴⁷. Danesi ei põhjenda oma seisukohti antud artiklis aga kuigi täpselt ja ta argumendid toetuvad peamiselt eeldusele, et nii Vico kui Lotmani jaoks on kujutlusvõimel ja loomingul kultuuris eriline roll.

2.2.1. Poetiline modelleeriv tegevus

Vico *fantasia*, *ingegno* ja *memoria* tegevus on kirjeldatav Lotmani terminites kui esmane modelleeriv tegevus - tegevus, millel on mudelite loomisel kindlad analoogiareeglid ja suhestatus kindla modelleeriva süsteemiga (Lotman 1990c: 8-9).

Kognitiivteadlase Haskell'i definitsioonis on *fantasia*, *ingegno* ja *memoria* abil käivituv poetiline loogika “komplekt teadvustamata primitiivseid "metafoorilisi" kognitiivseid operatsioone, mis alles hiljem abstraheritakse selleks, mida me praegu mõistame loogikana” (Haskell 2000: 352)⁴⁸. Sõna ‘loogika’ viitab iseenesest mingite toimimisreeglite olemasolule, samas võttes arvesse, et Vico käsitleb esmast mõtlemist, on selge, et tegu ei saa olla selle sõna otsese tähendusega. “Kui metafüüsika vaatleb asjade olemise kõiki liike, siis loogika käsitleb asjade tähistamise kõiki liike” (Vico 2004: 280)⁴⁹. Loogika tegeleb Vico silmis seega tähistamise vormidega. Reeglid, mis selle protsesse juhivad, tulenevad aga metafoorilise

---

⁴⁷ “Essentially, as I read Lotman with “Vichian eyes”, I see his notion of creative modeling as *fantasia*” (2000: 103).

⁴⁸ “Poetic logic is a nonconscious set of primitive “metaphorical” cognitive operations which only later become abstracted into what we now understand as logic” (Haskell 2000: 352).

⁴⁹ “quella ch’è metafisica in quanto contempla le cose per tutti i generi dell’essere, la stessa è logica in quanto considera le cose per tutti i generi di significarle.” Vrd Vico 1984: 400.

samastamise mehhanismist, mitte süllogistilistest operatsioonidest. Kõige üldisemas mõttes võiks öelda, et modelleeriva süsteemi elemendid, mis poeetilise loogika kaudu tekivad, on kujutluslikud universaalid.

Poeetiline loogika ei ole vahend maailma objektiivseks tajumiseks, ta on maailma loomise vahend ehk siis modelleeriv tegevus. Modelleerimise mõiste haakub Vico *verum-factum* põhimõttega: mõlemad väljendavad arusaama, et inimene loob oma maailma läbi mentaalse tegevuse ning teadmisi selle maailma põhimõtete kohta saab mentaalseid protsesse uurides. *Verum-factum* tähendab Vico mõistes tõe ja tähendusloome vastavust. See põhimõte väljendub algselt Vico varasemas ladinakeelses teoses “*De antiquissima Italorum sapientia*” kujul “*Verum et factum convertuntur*” (1990 [1710]: 1.1⁵⁰) – tõe ja tehtu on üks ja seesama. Inimesed ei tea välise reaalsuse kohta midagi otseselt, Vico mõistes on inimestel väline suhe jumala loodud maailmaga. Püüdes seda maailma mõista, teevad inimesest sellest kujutisi. Alles nende kujutistega on inimestel sisemine suhe, need on inimestele ligipääsetava tõe väljendus (Verene 1981: 36-37). Maailma tähendustades loovad inimesed iseenda maailma ja tõe teadmine selle maailma kohta peitub mõistuse modifikatsioonides.

Nad [filosoofid ja filoloogid – T. R.] oleksid pidanud alustama metafüüsikast, mis ei otsi endale tõestust mitte välisest maailmast, vaid inimese teadvuse modifikatsioonidest, kes seda vahendab. Kuna see rahvaste maailm on kindlasti inimeste tehtud, oleks tulnud selle põhimõtteid otsida just neist modifikatsioonidest (Vico [1744] 2004: 261).⁵¹

Inimese erijooneks on võime modelleerida maailm, mis on teatud piirideni vaba füüsilisest reaalsusest, moodustades omaette mentaalse ruumi, kus tekivad võimalikud maailmad. “Inimese liigiomane joon on modelleerimisseade, mis on võimeline leiutama palju maailmu, erinevalt kõigist teistest loomadest” (Ponzio 2006: 238)⁵². See võime tuleneb inimese kujutlusvõimest (*fantasia*) ja Vico silmis sai inimene selle

---

⁵⁰ Viidatud Verene 1981: 38 kaudu.

⁵¹ E dovevano cominciarla dalla metafisica, siccome quella che va a prendere le sue prove non già da fuori ma da dentro le modificazioni della propria mente di chi la medita, dentro le quali, perché questo mondo di nazioni egli certamente è stato fatto dagli uomini, se ne dovevan andar a trovar i principi. Vrd Vico 1984: 374.

⁵² “The species-specific trait of the human being is a modeling device capable of inventing many worlds, differently from other animals” (Ponzio 2006: 238).

looduse poolt kaasa – see peitub inimese kehalises olemuses (Vico 2004: 262)⁵³. Augusto Ponzio tõlgendab seda kui evolutsiooniprotsessi tulemust – inimesed olid keelevõimega varustatud kui nad liigina tekkisid (2006: 238). Seega on inimene olend, kellel on oma ilm nagu kõigil teistel elusolenditel, kuid kellel on eriline suhe enda maailma. Ta oma ilm on aluseks puhtnimlikele mentaalsetele protsessidele, mis viivad kujutuslike struktuuride ja valikute paljususeni. Deely järgi on inimese maailma erinevuse tuumaks ‘idee’ spetsiilises semiootilises tähenduses – see on:

...suhe, mis ise moodustab signifikatsiooni – mõistetuna vastavalt ta olemusele eristatavana nii antud tähistatavast kui ka antud märgi kandjast ja seega eraldatavana mistahes antud kandjast ja seotavana mistahes teise kandjaga, ja suunatavana samuti mingile teisele objektile, või samale objektile ainult uues seoses. (Deely 1991: 544)

Niisiis inimene on võimeline tajuma märgiseoseid, ta on teadlik märgi suhtelisusest. Sellest lähtuvalt “võib mõistus natukese kavalusega muuta iga kogemuse ja diskursuse elemendi ammendamatuks mänguajaks” (Deely 1991: 561)⁵⁴.

Kõigi organismide kontakt välisega on vahendatud ja sellisena selektiivne. Seleksioon on determineeritud biosemiootiliselt, inimese puhul sekkub sellesse aga kujutusvõime – osad tajuuühikud seatakse poeetilistesse tähendustloovatesse seostesse ja nende tähtsus mitmekordistub, teised kuulutatakse aga mitteeksisteerivaiks. Seda protsessi iseloomustab kultuuri modelleeriv potentsiaal:

...see on, kas võime kirjeldada võimalikult suurt objektide ringi, mis sisaldaks võimalikult palju senitundmatuid objekte, see on kognitiivsete mudelite optimaalseks nõudeks; või peaks sellel olema võime kuulutada objektid, mille kirjeldamiseks teda kasutada ei saa, mitteeksisteerivaiks. (Lotman, Uspenski 1978: 222)⁵⁵

Süsteemi modelleeriv potentsiaal sõltub sellest, kui suure hulga objektide kirjeldamiseks ta on võimeline. Poeetilist loogikat iseloomustab paindlikkus ja

---

⁵³ “Questa fu la loro propria poesia, la qual in essi fu una facoltà loro connaturale (perch’erano di tali sensi e di sì fatte fantasie naturalmente forniti.” Vrd Vico 1984: 375.

⁵⁴ “the mind can, with a little cleverness, turn every element of experience and discourse into a plaything *ad infinitum*” (Deely 1991: 561).

⁵⁵ ...that is, either the ability to describe as wide a range of objects as possible, which would include as many as yet unknown objects as possible, this being the optimal requirement for cognitive models, or it should have the capability to declare these objects which it cannot be used to describe as nonexistent. (Lotman, Uspenski 1978: 222)

valmisolek uute seoste loomiseks. Kujutluslikel universaalidel, lähtuvalt avatusest uute ennustamatute seoste loomisele, on kahtlemata suur modelleeriv potentsiaal, suurem kui see saaks olla deskriptiivsetel klassimääratlustel. Kultuurilise modelleerimise eelduseks on esmasest kodeerimisest lähtuv fenomenide valikuline kaasamine tähendustloovatesse protsessidesse.

Kultuuri semiootilise modelleerimise esimene ja kõige tähtsam akt on eraldada kultuuriliselt relevantsete fenomenide kiht ümbritsevas maailmas. Et seda teha, peab olema mingi esmane kodeerimine. Esmast kodeerimist võib realiseerida identifitseerides päriselu situatsioone mütoloogilistega ja pärisinimesi müüdi ja rituaali inimestega. (Lotman 2001: 58)⁵⁶

Lotman asetab siin mütoloogilise mõtlemise teatud mõttes eelsemiootilise/eelkultuurilise etappi – kultuur kasutab oluliste elementide valikul mütoloogilisi tähendusüksusi kui algmaterjali. Vicost lähtuv kirjeldus kaasab juba äikese teadvustamise olevana kui modelleeriva tegevuse. Lotman ei lähe kaugemale mütoloogilises teadvuses juba olemas olevate elementide vahel toimuvate protsesside kirjeldamisest. Siiski on ka nende protsesside mehhanismiks samastamine. Mõlemas kirjelduses on poetilise modelleerimise loovuse aluseks võrdustamatute entiteetide võrdsustamine.

2.2.2. Mudelite ikoonilisus

Fantasia poolt loodud poetilisi vorme võib nimetada Lotmani mõistes mudeliteks. Siinkohal on oluline tuua uuesti välja mudeli eripära Lotmani käsitluses.

Mudel erineb märgist kui niisugusest selle poolest, et ta ei asenda kindlat denotaati lihtsalt niisama, vaid asendab seda objekti tunnetamise ja korrastamise protsessis kasulikult. Kui keele suhe denotaati on loomulikus keeles ajaloolis-konventsionaalne, siis mudeli suhe objekti on määratud modelleeriva süsteemi struktuuriga. Selles mõttes võib ainult üht märgitüüpi - *ikoonilisi märke* - võrdsustada mudelitega. (Lotman 1990c: 10)

---

⁵⁶ The first and most important act of any semiotic modelling of a culture is to pick out the layer of culturally relevant phenomena in the surrounding world. To do this there has to be some primary encoding. This primary encoding may be realized by identifying real- life situations with mythological ones, and real people with the people of myth or ritual. (Lotman 2001b: 58)

Danesi võrdsustabki Vico poetilised vormid ikooniliste märkidega – mõtteühikutega, mis asendavad oma referente otsesel viisil (Danesi 2000: 102). Vico kirjeldab rahvalikku ladina keelt⁵⁷, kui sellist, "mis on loonud kõik oma sõnad loomulikest objektidest lähtuvate metafooride abil, vastavalt nende loomulikele omadustele ja tajutavale mõjule" (Vico 2004: 314)⁵⁸. Nagu eespool mainitud, peavad mudelid objekti asendamiseks mingis antud süsteemis lähtuma kindlatest analoogiareeglitest. Esmase modelleerimise puhul võib eeldada, et see põhines ikoonilisel seosel kujutise ja objekti vahel.

Artiklis "Müüt-nimi-kultuur" käsitlevad Lotman ja Uspenski mütoloogilist teadvust kui teatud mõttes eelmärgilist ja väidavad, et "kuigi ikoonilised märgid on mingil määral mütoloogilistele tekstidele lähedasemad, on nad tinglikku tüüpi märkidena põhimõtteliselt siiski uuema teadvuse nähtus" (Lotman, Uspenski 1999: 200). Tõenäoliselt põhineb see väide ikoonilisuse mõistmisel kitsalt sarnasusena (vrd Lotman 2001: 54). Nii nagu Lotman ja Uspenski peavad metafoori mütoloogilises tekstis võimatuks (Samas), ei saa seal esineda ka ikoone. Nagu eespool kirjeldatud ei põhine Vico traditsioonis metafoor sarnasusel. Samuti mõistetakse ikooni laiemalt kui mistahes pertseptuaalset seost märgi ja objekti vahel. Lotmani ja Uspenski mõistestik on siin selgelt nihkes Vico traditsiooni suhtes. Samas peitub mõlemas käsitluses kindel veendumus, et arhailine mõtlemine ei opereerinud sarnasussuhetega. Vico väljendab seda metafoori mõiste ümberdefineerimisega, Lotman ja Uspenski aga metafoori ja ikooni välistamisega mütoloogilises tekstis.

Kuigi ikoonilised märgid, mida kaasaegses kultuuris kasutatakse, on suuremal või vähemal määral tinglikud ja sarnasusel põhinevad, on siiski võimalik teoreetiliselt kirjeldada algset ikoonilist märki – kui sensoorsel alusel loodud kujutist (image) – ja seostada seda varase poetilise teadvusega.

Poetilisele mõtlemisele on Vico käsitluses iseloomulikud imiteerivad seosed. Algse keele päritolu on Vico silmis kehaline: tähendused olid fikseeritud loomulike seoste ehk pertseptiooni alusel loodud samasussuhete kaudu (Vico 2004: 314). Üheks

---

⁵⁷ Mõisteid 'rahvalik' (*vulgar*) ja 'rahvaste' (*nations*) kasutab Vico "Uues teaduses" kultuuriliselt esmase tähenduses.

⁵⁸ "che quasi tuttel le voci ha formate per trasporti di nature o per proprietà naturali o per effetti sensibili." Vrd Vico 1984: 444.

olulisimaks tähendusloomevahendiks peab Vico onomatopoeesiat (Samas, 318). Ikoonilisusele viitab ka väide, et “algseid tummad märgid olid “omal moel täiuslikud embleemid, sest nad kandsid oma tähendusi endas”⁵⁹ (Samas, 338).

Meeled on inimese ainus viis millegi teadmiseks (Vico 2004: 261 vrd 374). Danesi jagab poeetilises modelleerimises toimuvad ikoonilised protsessid kaheks. Sisemine ikoonilisus “*presents an imagistically modelled referent to perceptual memory for appropriate storage*” (1993: 69). Väline ikoonilisus täidab aga representatsiooni funktsiooni, taasesitades “*imagistically modeled referent outside the mind through some form of visual mimesis*” (Samas). Danesi kirjeldus on mõnevõrra lihtsustav, sest ta eirab võimalust, et ikoonilised ühikud võiksid olla ka mittevisuaalsed.

Lotman ei kirjelda ikooniliste märkide seotust meelelise tajuga, küll aga intellektuaalse üksuse kahese organiseerituse võimalikku lähtumist meeleorganite paiknemisest ja vajadusest nende abil saadud informatsiooni integreerida.

Töödeldes välisärritajaid küll ühtviisi, on paarilised meeleorganid aga ruumiliselt disponeeritud ja «näevad» maailma erineva nurga alt, mis läbi koondpilt saab stereoskoopiline. Järgmiseks sammuks süsteemi komplitseerumise suunas on struktuurikontrastsete paaride tekkimine: objekti kahe visuaalse rakursi ühendus on lihtsam kui nägemis- ja kuulmisaistingu integratsioon. Just sellepärast, et eri tüüpi aistingud on ratsionaalselt üksteiseks tõlkimatud ning nende integreerimine nõuab pingutust, kujuneb see oluliseks etapiks ajupoolkerade sümmeetria arenguloos. Teiste tähendustloovate süsteemide struktuur on analoogiline. (Lotman 1990a: 400-401)

Vico ja Lotmani lähtepunktid on erinevad: Vicot huvitab kujutise ja kujundi teke lähtuvalt meeltest, Lotman pakub meeleorganite tööd aluseks tõlkemehhanismi tekkele. Mõlema pöördumine keha ja meelte poole intellektuaalsete nähtuste seletamiseks näitab lähenemisviisi suurt kokkulangevust.

Mudeli eripära on see, et oma ikoonilise loomuse tõttu, asendab ta objekti maailma struktureerimisel kasulikult. Ikooniline modelleerimine toob märkide maailma osaliselt kaasa tajutava objekti struktuuri – märgi struktuur on teatud vastavuses objekti struktuuriga. Just see omadus teeb mudelid kasulikuks. Mudelid on justkui

---

⁵⁹ “in lor ragione l’imprese ottime, perchè contenevano significazioni proprie” vrd Vico 1984: 484.

objektid, samas on nad vabad reaalistest füüsilistest piirangutest. Nende kasutamine maailma modelleerimisel on ülimalt viljakas.

2.2.3. Kakskeelsus

Lotmani mudelis on ühiku kahene organiseeritus eelduseks igasugusele loovale semiootilisele tegevusele. Intellektuaalse üksuse mudel Lotmanil on järgmine:

Kõigi nende invariandiks on bipolaarne struktuur, mille ühel poolusel tegutseb diskreetsete ja teisel mittediskreetsete tekstide generaator. Süsteemi väljundis diskreetset ja mittediskreetset kodeeritud teated segunevad ning moodustavad ühtse mitmekihilise teksti, kus omavahel tõlkimatud koodid keerukalt põimuvad. Mingi teksti läbilaskmisel seda laadi süsteemist toimub tähenduste laviinitaoline isepaljunemine. Kui süsteemi lülitada veel selektsiooniplokk, mis teatavate reeglite järgi valib uute teadete tulvast «otstarbekad», ning mälu mehhanism, mis need salvestab, saamegi mõtleva üksuse struktuuriinvariandi. (Lotman 1990a: 400-401)

Kuigi tõlge diskreetsete ja mittediskreetsete tekstide vahel on peamiseks mehhanismiks uute tähenduste loomisel, ei saa seda pidada ainsaks tähendusloomemehhanismiks. “Vastandus ‘diskreetne-kontinuaalne’ on vaid üks võimalik, ekstreemne, semantilise tõlkimatuse troopide loomise vorm” (Lotman 2001: 38)⁶⁰. Kirjeldades tähendusloomet kui tõlget ühest keelest teise märgib Lotman, et “keelevälist reaalsust käsitletakse samuti teatava keelena” (Lotman 2005: 16).

Intellektuaalse üksuse toimimise eelduseks on seatud kahe või enama välist tegelikkust erinevalt modelleeriva struktuuri integratsioon (Lotman 1990a: 400). Arhailises teadvuses ei olnud sõnalis-diskreetne mõtlemine välja kujunenud. Danesi kirjelduses on algtasandi märgid ikoonilis-kontinuaalsed kujutised (1993: 84), mida metafoor samastamise teel kujunditeks ühendab. Kujundite ühendamisel muutub tekkiv struktuur üha keerukamaks ning see tingib süntaksi tekke.

---

⁶⁰ “the opposition ‘discrete-continous’ is merely one possible form, an extreme one, of producing tropes of semantic untranslatability” (Lotman 2001c: 38).

Kui see [metafoor – T. R.] liikus abstraktsemate kontseptide genereerimisele ühendades teise astme⁶¹ omasid, ilmus ratsionaalne mõistus oma süntaktiliste võimetega, et stabiliseerida kasvavalt keerukat pidmise tasandi süsteemi. (Danesi 1993: 121)⁶²

Danesi kirjeldatud mudelis ei saanud algtasandil tähendusloomelises tõlkeprotsessis diskreetse keelena osaleda süntaktiline organiseeritus. Danesi lähtub nähtavasti klassikalisest verbaalingvistilisest süntaksi mõistest.

Ponzio ei seo aga süntaksit verbaalse keelega ja väidab, et keele süntaktika määrab ära võimaluse kombineerida lõplikku hulka elemente lõpmatul hulgal erinevatel viisidel, nii et iga kord tekib uus tähendus (Ponzio 2006: 241). Ta kasutabki mõistet süntaktika vältimaks assotsiatsioone 'süntaksi' verbaalingvistilise tähendusega. Keele süntaktika on Ponzio arvates kirjeldatav 'kirjutamisena' – kombineerimisprotseduurina, mis eelneb verbaalsele keelele ja on selle tingimuseks (Samas). "Samade elementidega tähistamine läbi erinevate positsioonide on juba kirjutamine ja verbaalse keele artikulatsioon ning artikulatsioon läbi verbaalse keele toimub seda tüüpi positsiooni kaudu tähistamise alusel" (Samas)⁶³.

Algseimaks diskreetse väljenduseks teadvuses oli võime märki kontekstist eraldada ja vabalt kombineerida. Diskreetsete ühikute olemasolu ja võimalus sama ühikut erinevalt positsioneerida on kombineerimise eelduseks. Vico süsteemis võimaldab eraldatud kujutise loomist *fantasia* ja selle seadmist erinevatesse seostesse *ingegno*. Algne kombineerimisvõime (Ponzio 'kirjutamine') on aluseks verbaalingvistilise süntaksi tekkele, mis hilisemas teadvuses mängib olulist rolli kontinuaalselt organiseeritud tekstide tõlkimisel diskreetse keelde.

Nii poeetilises kui tänapäevases ratsionaalses teadvuses on võimalikud ka teistlaadsetel eristustel põhinevad tõlkeprotsessid. Nagu mainitud ei pea tähendusloomeline heterogeensus tingimata seisnema diskreetse-mittediskreetse

---

⁶¹ Kui esmane samastamine toimub Danesi süsteemis teadvuse süvatasandil, siis teised kontseptid on osa teadvuse pindmisest tasandist (1993: 55).

⁶² As it [metaphor – T.R.] proceeded to generate more abstract concepts by connecting those of the second order, the rational mind, with its syntactic abilities, emerged to stabilize the increasingly complex surface-level system. (Danesi 1993: 121)

⁶³ To signify with the same elements through different positions is already writing, and articulation of verbal language and *through* verbal language /.../ takes place on the basis of this type of signification through position. (Ponzio 2006: 241)

organiseerituse kokkupuutes, seda näitlikustab ka Lotmani kirjeldus troobi kasutamisest loomadel, kus kaheks kokkupuutuvaks “keeleks” on zoosemiootilised kommunikatsioonisüsteemid (2001: 38). Ebatäpse ehk loova tõlke situatsiooni ei tekita siin elementide kuulumine vastavalt diskreetsesse või ikoonilisse organiseeritusse, nad kuuluvad erinevate sotsiaalsete situatsioonide juurde ning selle pinnalt tekib semantiline tõlkimatus.

Poeetiline tähendusloomeprotsess algab metafoorilisest samastamisest. Selle tulemusel tekivad mõistuses tähendusühikud, mida on omakorda võimalik üksteisega samastada. Kahe ühiku tähendustloovaks samastamiseks on vajalik, et nende vahel oleks mingi dissonants, alati ei pruugi aga tegu olla vastandusega diskreetne-ikooniline. Algse metafoori loovus tuleneb sellest, et ta asetab vastavusse kaks iseseisvat elementi, mida ei oleks võimalik ilma kujutlusvõime abita seostada. Algses fikseeritud seoste vähesuse seisundis pidi pea iga samastamine olema metafooriline ja loov.

Artiklis "Semiosfäärist" märgib Lotman, et ikoonilise ja verbaalse keele kujundid ei saa olla otseselt isomorfsed, vaid "kumbki neist on eri mõttes isomorfne semiootikavälise tegelikkuse maailmaga" (1999c: 22). Vico terminoloogias võimaldab isomorfismi välise reaalsusega *fantasia* ja sellest tulenevat isomorfismi kujundite vahel *ingegno*. *Ingegno* tegevus seoste loomisel ei omaks mõtet, kui see ei põhineks tajulistel kujunditel.

Vico kirjeldab põhjalikumalt vaid arhailise mõtlemise toimimist, universaalide moodustumist selles ning vastandab taolise teadvuse abstraktsele mõtlemisele. Vico kirjeldab ühiskonna ja keele arengu kolme ajastut, millest esimene on jumalate ajastu, teine kangelaste ajastu ja kolmas inimeste ajastu. Need ajastud aga ei olegi metatasandilt vaadatuna ajalises järgnevuses. “Nii nagu jumalad, kangelased ja inimesed alustasid samal ajal (sest need olid inimesed, kes kujutlesid jumalaid ja uskusid kangelaslikku loomusesse, mis oli segu jumalate ja inimeste omast), nii alustasid samal ajal ka need kolm keelt” (Vico 2004: 317).⁶⁴

---

⁶⁴ “Come dallo stesso tempo cominciarono gli dei, gli eroi e gli uomini (perch’eran pur uomini quelli che fantasticarono gli dei e credevano la loro natura eroica mescolata di quella degli dei e di quella degli uomini), così nello stesso tempo cominciarono tali tre lingue.” Vrd Vico 1984: 446)

Kuigi jumalad, kangelased ja inimesed tekkisid korraga, olid nende keeled erinevad: jumalate oma oli peaaegu täiesti tumm ja väga vähesel määral artikuleeritud, kangelaste keel oli võrdne segu artikuleeritud ja tummast keelest ning inimeste keel oli peaaegu täiesti artikuleeritud (Vico 2004: 317). Mõisteid 'tumm' ja 'poetiline' võib mõista antud kontekstis sünonüümidenäna – arhailine poetiline keel oli Vico arvates tumm keel. Vico silmis eristasid arhailised inimesed seega kolme tüüpi märgisüsteeme ja seostasid need kujutlusega kolmest ajastust. Jõudmine jumalate ajastust inimeste ajastuni ei tähendanud aga, et tumm poetiline keel oleks välja surnud – “kui tahame väljendada arusaamist hingelistest asjadest, peame pöörduma *fantasia* poole, et suuta neid selgitada” (Vico 2004: 282).⁶⁵

Võiks väita, et nn jumalate keel oli kõige arhailisem ning tekkis esmaste kujundite ühendamisel. Inimeste artikuleeritud keel on nähtavasti deskriptiivse teadvuse diskreetsete ühikute põhine keel. Kangelaste keel aga on tõlkesfäär, kus need kaks vastandlikku keelt kokku puutuvad. Siinkohal on oluline taaskord rõhutada, et kuigi antud töö on seni käsitletud poetilist mõtlemist kui iseseisvat ja omalaadset teadvustüüpi, ei eelda ta selle esinemist puhtal kujul. Algne keel oli poetiline, kuid seda mitte täiesti – ikooniline organiseeritus on esmane tüpoloogiliselt ning mõtlemise algaasis domineeriv, kuid miski ei välista deskriptiivsete võimete olemasolu arhailises teadvuses.

Danesi lähtub Vico kujundite esmasuse teooria tõlgendamisel inimese ajupoolkerade erinevatest kognitiivsetest funktsioonidest. Vasak poolkera vastutab ratsionaalse analüütilise mõtlemise eest, parem aga on seotud ruumimälu, intuitsiooni ja sünteesivõimega (Danesi 1993: 97). Danesi toob ära neuropsühholoogiliste uurimuste tulemused, mis toetavad arhailise teadvuse ikoonilisuse hüpoteesi: samad aju keskused on hõivatud pertseptsiooni ja mentaalsete kujutistega; parema ajupoolkera funktsioonid on olemuselt ikoonilised; parem ajupoolkera võimaldab mõista ja talletada uut informatsiooni; parema ajupoolkera võime toota kujutisi eelneb fülogeneetiliselt vasaku ajupoolkera abstraktse kontseptualiseerimise võimele;

---

⁶⁵ “ove vogliamo trarre fuori dall'intendimento cose spirituali, dobbiamo essere soccorsi dalla fantasia per poterle spiegare.” Vrd Vico 1982: 402.

informatsiooni vool läheb “paremalt vasakule” kui tegemist on uue informatsiooniga, tähendab liikumine toimub kujutisepõhiselt abstraktsele (Danesi 1993: 98).

Kui arhailine mõtlemine oli ikooniline, siis pidi algseid mentaalseid võimed kontrollima peamiselt parem ajupoolkera ning alles inimese abstraktsioonivõime kasvades suurenes vasaku ajupoolkera roll (Danesi 1993: 85). Siiski pidid algusest peale protsessis hõivatud olema mõlemad ajupoolkerad: kompleksne mõtlemine ilmub inimajus ainult siis, kui mõlemad ajupoolkerad töötavad tandemis (Samas, 97). Metafooriprotsess hõlmab mõlemat ajupoolkera: Metafoorilise keele programmeerimise korral võib öelda, et parem ajupoolkera kontrollib metafoori ikoonilist kontekst-struktuuri ja vasak ajupoolkera selle vorm-struktuuri ja lõplikku kontseptualiseerimist (Danesi 1993: 138)⁶⁶.

Lotman räägib ikoonilise kujundi suurest tähendusloomelisest potentsiaalst (2001: 54-62). Ikooniliste märkide esmasusele viitab otseselt väide, et need on lähedased mütoloogilistele tekstidele (Lotman, Uspenski 1999: 200). Organisatsiooniprintsiibina on ikoonilisus mütoloogilise teadvuses kahtlemata domineeriv: “elav müüt on ikoonilis–ruumiline ja realiseerub märgiliselt tegevustes ja joonistuste pankroonilises olemises, milledes, nagu näiteks kalju- või koopajoonistes, ei ole lineaarset järjestust” (Lotman 2002: 2648). Samas peab ka mütoloogilises teadvuses esinema tõlke vajalik diskreetne keel - dialoog kahe ajupoolkera vahel, kus üks neist loob kontinuaalset organiseeritust, teine aga diskreetset, on aga Lotmani tähendusloomekäsitluse keskmes (1990d: 218-219; 2002: 2649).

Lotman tuletab mõtleva üksuse struktuuri inimaju kahese organiseerituse, teksti struktuuri ja kultuuri toimimise seaduspärade võrdlusest. Üldise intellekti mudeli väljatöötamine lubas järeltõlke teha selle erivormide kohta ning osutus ülimalt kasulikuks kultuurisemiootika vallas.

Inimaju vasaku ja parema poolkera spetsialiseeritus, teksti liigendatus erikeelseteks alatekstideks ning kultuuri polüglotism (miinimumvariandina kakskeelsus) taanduvad ühele

---

⁶⁶ “In the case of MLP [metaphorical language programming – T. R.], the RH [right hemisphere – T. R.] can be said to control the iconic context-structure of metaphor and the LH [left hemisphere – T. R.] its form-structure and ultimate conceptualization” (Danesi 1993: 138).

invariantmudelile: intellektuaalne üksus koosneb kahest (või enamast) integreeritud struktuurist.
(Lotman 1990a: 400)

Danesi jõuab Vico interpreteerimiseni läbi ajupoolkerade tööpõhimõtete lähtuvalt ikoonilisuse primaarsuse hüpoteesist keele tekkel. Kui üldiselt on keeleteadlasi huvitanud peamiselt vasak ajupoolkera, siis keele ja kujundipõhise mõtlemise uurijal tuleb vaadelda mõlemat. See lähenemisviis viib otseselt järelduseni teadvuse dialoogilisest olemusest. Nagu Lotman sõnalis-diskreetsete ja ikooniliste keelte kooseksisteerimise kohta märgib:

Kuigi inimajaloo erinevatel etappidel esitab üks või teine neist universaalsetest keelesüsteemidest pretensioone globaalsusele ja võib tõepoolest saavutada valitseva seisundi, kultuuri kahepooluseline ülesehitus seejuures ei hävine, vaid võtab keerulisemad ja sekundaarsed vormid. (Lotman 2002: 2647)

Lotmani jaoks on tõlge ja dialoog tähendusloomeprotsessi eelduseks. Vico ei ole ise otseselt midagi sellist väitnud, tema teooriate edasiarendused jõuavad aga samadele järeldustele.

KOKKUVÕTE

Algse teadvuse tekke eelduseks on semiootiline situatsioon. *Fantasia*, *ingegno* ja *memoria* on teadvuse algsed võimed, mis loovad semiootilise situatsiooni. Kujutlusvõimest lähtuvana on see situatsioon poeetilise loomuga. Algsete kujutiste ja tekstuaalsuse tekke võtmeks on poeetiline tõlkemehhanism. Teoreetiliselt tekib tekstuaalsus *ingegno* seoste loomise võimest. Reaalses protsessis on kolme võime tegevus eraldamatu. Et saaks tekkida mentaalne kujutis, peab väline stiimul ära tuntama – seda võimaldab *fantasia*, et süsteem saaks esmase kujutise tekkest edasi areneda, peab see salvestuma *memorias*.

Selge on kokkulangevus Lotmani mälu mõiste ja Verene'i *recollective fantasia* vahel. *Memoria* mäletab samastamist kahe kujutise vahel ehk kujundit. *Recollective fantasia* mäletab nii kujundit kui selle tekkimise protsessi ja täidab samastamishetke juurde tagasi pöördudes mälu korrektiivset funktsiooni, mis ühtlasi on mälu loovuse aluseks. Arhailises teadvuses on mälu loov funktsioon eriliselt aktiivne mälus talletuva informatsiooni metafoorilise olemuse tõttu.

Arhailise teadvuse toimemehhanism on poeetiline loogika. Mudelid, mis poeetilises teadvuses domineerivad, on ikoonilised – nad on tekkinud sensoruse alusel. Mudelite endi organiseerituses domineerib ikoonilisus. Seejuures on neid ikoonilisi ja ikooniliselt organiseeritud märke võimalik erinevalt positsioneerida, kombineerida – diskreetse organiseerituse pooleks tähendustloovas tõlkeprotsessis on algne süntaktika, Ponzio mõistes kirjutamine. Algne kirjutamine ei järgi teksti loomisel deskriptiivse loogika reegleid. Arhailise teadvuse tähendusloomeprotsessi oluliseks eristavaks jooneks on samastamismehhanismi kasutamine ja objekti jagamine osadeks, mitte tunnusteks.

Vikiaanlik lähenemine ei anna ainult poeetilise modelleeriva süsteemi elemente ja reegleid, vaid kirjeldab ka nende kehalist päritolu. Keha kui tähendusloome algallika

vältimatu kaasamine mentaalsete protsesside kirjeldusse toob esile dualistliku keha ja vaimu käsitluse derivatiivsuse.

Poetiline loogika on aluseks esmasele modelleerimisele, mille suhtes teisene on verbaal-keeleline modelleerimine. Võib väita, et verbaalkeelelised tekstid tuleb mingil etapil tõlkida kujundite keelde st mingisse poetilisse modelleerivasse süsteemi. Kujundite keel ei moodusta ainult ühte osapoolt kakskeelses (kontinuaalne-diskreetne) tähendusloomeplokis. Kuigi ta kõrgemal tasandil sellena funktsioneerib, toimib ta ka iseseisva heterogeense tähendust loova süsteemina.

Mentaalsete protsesside tekstuaalsust loov iseloom lubab mõtlemist kirjeldada tekstiprotsesside analoogia abil. See alternatiiv on vajalikuks täienduseks neuroloogilise ja neurolingvistilise modelleerimise kõrval ning välistab komputatsiooniliste mudelite kasutamise kõigi mentaalsete protsesside kirjeldamisel. Teisalt võib antud töö tulemusi interpreteerida kinnitusena teksti intellektilaadsele olemusele, mis viib lähemale intellekti tervikliku mudeli loomisele.

Vico ja Lotmani mõistestikku on võimalik viljakalt ühendada, nende süntees võimaldab tähendusloomeprotsessi edasisel uurimisel kaasata nii biosemiootika, kognitiivteaduse kui mitmete teiste distsipliinide saavutusi. Vico ja Lotmani seisukohtade kõrvutamine toob ühelt poolt esile Vico kirjelduse kuuluvuse semiootika ainevalda ja selle potentsiaalse panuse semiootika teooriasse. Teiselt poolt seosed Vicoga näitavad Lotmani teooriate ulatumist väljapoole kultuurisemiootika piire.

KASUTATUD KIRJANDUS

Berlin, Isaiah 1976. *Vico and Herder: Two studies in the history of ideas*. New York: The Viking Press.

- 1991. Giambattista Vico and cultural history. *The crooked timber of humanity*. New York: Knopf: 49-69.

Chang, Han-liang 2003. Is language a primary modeling system? On Juri Lotman's concept of semiosphere. *Sign System Studies* 31.1: 2-23.

Croce, Benedetto 1913 [1911]. *The Philosophy of Giambattista Vico*. London: Howard Latimer.

Danesi, Marcel (Editor) 1995a. *Giambattista Vico and Anglo-American Science: Philosophy and Writing*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Danesi, Marcel 1990. Giambattista Vico and semiotics. In: Sebeok, T.A. (ed.) *The Semiotic Web*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- 1993. *Vico, metaphor, and the origin of language*. Bloomington: Indiana University Press.

- 1995b. Cognitive science: Towards a Vichian perspective. *Giambattista Vico and Anglo-American Science: Philosophy and Writing*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter: 63-85.

- 2000a. A note on Vico and Lotman: Semiotics as a "science of the imagination". *Sign System Studies* 28: 99-113.

- 2000b. *Encyclopedic dictionary of semiotics, media, and communications*. Toronto: University of Toronto Press.

Deely, John 1991. Modeling anthroposemiosis. In: Anderson, M; Merrell, F (Editors). *On semiotic modeling*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter: 525-593.

- 2005. *Basics of semiotics. Semiootika alused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Harkins, Michael 1998. Calude Lévi-Strauss. In: Bouissac, Paul (Editor). *Encyclopedia of semiotics*. Oxford: Oxford University Press: 364-366.

Haskell, Robert E. 2000. Cognitive science, Vichian semiotics and the learning paradox of the Meno: Or what is a sign a sign of? In Perron, P., Sbrocchi, L. G., Colilli, P. & Danesi, M., (Editors). *Semiotics as a Bridge between the Humanities and the Sciences*. Toronto: Legas Press: 336-370.

Ivanov, Vjatšeslav *et al* 1998. Kultuurisemiootika teesid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lakoff, George; Johnson, Mark 1999. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.

Lévi-Strauss, Claude 2001. *Metsik mõtlemine*. Tallinn: Vagabund.

Lotman, Juri 1990a. Aju-tekst-kultuur-tehisintellekt. *Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion: 394-410.

- 1990b. Kirjandus ja mütoloogia. *Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion: 317-346.

- 1990c. Kunst modelleerivate süsteemide reas. *Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion: 8-31.

- 1990d. Retoorika. *Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion: 217-246.

- 1999a. Kultuur kui subjekt ja iseenese objekt. *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund: 37-52.

- 1999b. Kunsti osa kultuuri dünaamikas. *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund: 165-186.

- 1999c. Semiosfäär. *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund: 9-35.

- 2001. Universe of the mind. London: I. B. Tauris Publishers.

- 2002. Kultuuri fenomen. *Akadeemia nr 12*: 2644-2663.

- 2005. *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak.

- Lotman, Juri; Uspenski, Boriss 1999. Müüt-nimi-kultuur. *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund: 189-218.
- 1978. On the Semiotic Mechanism of Culture. *New Literary History* 9(2): 211-232.
- Meletinsky, Eleazar M. 1998 [1976]. *The Poetics of Myth*. Garland Publishing: New York, London.
- Nuessel, Frank 1995. Vico and current work in cognitive linguistics. In: Danesi, Marcel (ed.) *Giambattista Vico and Anglo-American Science: Philosophy and Writing*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Nöth, Winfried 2006. Yuri Lotman on metaphors and culture as self-referential semiospheres. *Semiotica* 161-1/4: 249-263.
- Ponzio, Augusto 2006. Metaphor and poetic logic in Vico. *Semiotica* 161-1/4: 231-248.
- Sebeok, Thomas Albert 1988. In what sense is language a “primary modeling system”? In: Broms, Henry (Ed.) *Semiotics of Culture. Proceedings of the 25th Symposium of the Tartu-Moscow School of Semiotics, Imatra, Finland, 27th-29th July, 1987*. Helsinki: Arator INC. Publishers: 67-80.
- 2001. Some Reflections on Vico in Semiotics. In Sebeok, T. A. (Editor). *Global Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press: 135-144.
- Sebeok, Thomas A; Danesi Marcel 2000. The forms of meaning: modeling systems theory and semiotic analysis. *Approaches to applied semiotics* 1. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Tagliacozzo, Giorgio; Verene, Donald Phillip (Editors) 1976. *Giambattista Vico's Science of Humanity*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Verene, Donald Phillip 1991. *Vico's Science of Imagination*. Ithaca: Cornell University Press.

- 1995. Imaginative universals. *Giambattista Vico and Anglo-American Science: Philosophy and Writing*. Berlin, New York: Mouton de gruyter: 201-212.

Vico, Giambattista 1984 [1744]. *The New Science*. Ithaca: Cornell University Press.

- 2004 [1744]. *La Scienza Nuova*. Milano: BUR.

SUMMARY

Vico and Lotman: poetic meaning creation and primary modeling

This study is based on the theories of meaning creation and the concept of the archaic mind by Juri Lotman and Giambattista Vico. It compares the notions *fantasia*, *ingegno*, *memoria* and poetic logic by Vico with Lotman's concepts of text, memory and modeling systems. Donald Phillip Verene's and Marcel Danesi's interpretations of Giambattista Vico's are also used in the analysis. The aim of this study is to bring out the characteristic features of the archaic meaning creation.

The archaic mind is considered to be fundamentally poetic. Its main mechanism of generating new meaning is metaphorical identification of two otherwise separate elements. The creativity of this act lies in the presumption that imagination is needed to bring these two elements together – they cannot be identified with each other by the means of syllogistic logic. The archaic mind does not operate mainly with generic concepts as rational mind does. It forms imaginative universals instead, which are based on the sense of identity between objects or their parts not on the sense of similarity/dissimilarity of distinct features of objects. This process forms the base of poetic modeling, which is primary in relation to verbal modeling.